

Grafmonumenten in de kerk van de voormalige augustijner koorherenabdij Kloosterrade

Zoals in alle oude christelijke kerken zijn ook in de voormalige abdijkerk Kloosterrade (Rolduc), waarvan de oudste bouwresten teruggaan tot het jaar 1106, mensen begraven. In Rolduc gebeurde dit tot in de negentiende eeuw. Het begraven in kerken is een typisch christelijk fenomeen dat teruggaat tot de vroegchristelijke periode.¹ Christenen wilden dicht mogelijk bij het altaar, waar zich de relieken van martelaren bevonden, worden begraven.

Zo ontstond in de hele christelijke wereld het typische verschijnsel van de parochiekerk, waarin en waaromheen op kerkhoven, werd begraven. Dit geldt ook voor kloosterkerken. Vanaf de tweede helft van de achttiende eeuw werd het begraven in kerkgebouwen geleidelijk aan verboden, hoofdzakelijk op grond van hygiënische motieven, en verzezen er buiten de grote stedelijke gemeenten algemene begraafplaatsen.

Aanvankelijk was het begraven in kerken slechts toegestaan aan stichters en weldoeners en aan leden van de hogere geestelijkheid. In de loop van de middeleeuwen wordt het begraven in kerken in plaats van een voorrecht een recht en een gewoonte voor wie het zich kon veroorloven. Een dergelijke veralgemenisering blijkt niet op te gaan voor Rolduc. Hier zijn in de beginfase leden van de grafelijke en hertogelijke families van Saffenberg en Limburg begraven. Ook abten en kanunniken vonden er hun laatste rustplaats. Verder is uit verschillende oude bronnen bekend dat er in de loop der tijd andere personen zijn begraven. Het gaat dan echter vooral om leden van adellijke families en personen uit de hoogste burgerlijke klassen.

De meeste graven in kerken hebben ooit boven de grond een grafteken bezeten ter aanduiding van de rustplaats van de begravenen. Dergelijke tekens kunnen bestaan uit grote opvallende monumenten met een architectonische vormgeving, uit min of meer kunstzinnig vormgegeven vloerzerken die het graf dekken en later ook uit zogenoemde epitafen², die in de buurt van het graf aan een pijler of aan de wand van het gebouw zijn aangebracht.

De kerk van Rolduc bezit nog steeds tien opvallende grafmonumenten, waaraan in deze bijdrage aandacht wordt besteed. Allereerst is er de ridderzerk die de herinnering levend houdt aan hertog Walram II, die in 1226 is gestorven.³ Er bestaan verschillende tegenstrijdige meningen over het ontstaan van het huidige, in een latere periode opgerichte monument, evenals over het uiterlijk en de plaats van het oorspronkelijke grafmonument.

Vervolgens bezit de kerk van Rolduc een praktisch gesloten reeks van grafzerken van abten vanaf de tweede helft van de zestiende tot in de achttiende eeuw. Alle abtszerken hebben opvallende voorstellingen, de oudste met de afbeelding van de abtfiguur ten voeten uit, latere met een andere opvallende vormgeving. Hoewel de zerken eerder afzonderlijk zijn beschreven, is een nadere formele beschrijving gewenst, vooral op het gebied van de kunstzinnige vormgeving ervan.⁴ Veel aandacht vanuit kunsthistorische hoek hebben de zerken niet gekregen, terwijl het toch bij verschillende zerken gaat om in het oog springende kunstvoorwerpen. Verder is het opvallend dat het hier een gesloten groep betreft. Hier wordt niet alleen ingegaan op de uitzonderlijke vormgeving ervan, maar ook op de functie die deze grafstenen als groep in de loop van de tijd hebben vervuld.

Allereerst komt het grafmonument van Walram aan bod. Vervolgens wordt aandacht besteed aan de abtszerken. De bespreking van alle monumenten is gebaseerd op historisch onderzoek en op een nauwkeurige beschouwing per monument. De formele beschrijving per monument wordt als laatste deel van deze bijdrage gepresenteerd. De uitvoerige aandacht die op deze manier aan de bestaande grafmonumenten van Rolduc wordt besteed, is bedoeld om deze uitzonderlijke groep monumenten beter tot hun recht te laten komen.

HET GRAFMONUMENT VAN WALRAM II (†1226)

Het grafmonument van de hertog van Limburg, dat nu in het middenpad van de oostelijke travee van het schip onder een koperen plaat in de grond verzonken ligt (afb. 1, p. 82), houdt de herinnering levend aan het feit dat de kerk van Rolduc in de beginfase van haar bestaan door de hertogen van Limburg als hun grafkerk is gekozen.⁵ Verschillende leden van het huis van de Limburgse hertogen vonden er hun laatste rustplaats, hoewel van graftekens daarvan niets meer bekend is. Als eerste hertog werd hier begraven Hendrik II (†1167). Vóór hem werden er reeds begraven Mathilde van Saffenberg (†1146), zijn eerste vrouw, en Mathildes moeder, Juta van

Geldern (†1151). De voorvader van Mathilde, Adalbert van Saffenberg (†1110), was de eerste graaf die in Rolduc werd bijgezet.⁶ Ook Hendrik III (†1221) werd er begraven. Voor korte tijd heeft Rolduc op deze manier gegolden als de begraafplaats voor de graven en hertogen van Limburg. Het gaat echter waarschijnlijk te ver om de kerk van Rolduc te zien als het gebouw dat met het specifieke doel van mausoleum van genoemde graven en hertogen werd gebouwd.⁷ Niet alle architectonische onderdelen zijn te duiden als bepaald door en gericht op het mausoleumkarakter. Kerk en abdij waren op de eerste plaats gesticht voor een kloostergemeenschap, die kort na de stichting de plaats van Augustinus volgde. De leden van het adellijke geslacht dat het klooster ondersteunde, hebben vervolgens deze kerk gekozen voor hun laatste rustplaats.

De volgorde van de verschillende bouwfases van de kerk ligt niet eenduidig vast. De meest overtuigende data, waarvan hier wordt uitgegaan, betreffen twee grote bouwcampagnes.⁸ In de eerste valt de bouw van een kapel in 1106; de bouw van een rond gesloten crypte met drie beuken in 1107/1108, in 1130 gevolgd door de voltooiing van een overwelfd koor en in 1138 door de bouw van het transept. Het einde van de tweede fase is in verband te brengen met de grote kerk- en altaarwijding van 1209. Deze fase omvatte de verdere uitbouw van het schip, de westzijde met toren en een volledige ombouw van de crypte en het koor met een drie-conchen-aanleg en van het transept. De combinatie van een transept met een crypte en koor in de vorm van een, onregelmatig, klaverblad, wordt gezien als tamelijk uitzonderlijk.⁹

Als de plaats van het oorspronkelijk monument voor Walram is onlangs gesuggereerd, op basis van een vergelijking met Roermond en Bedburg, de viering van schip en transept.¹⁰ De vergelijkingen met de Munsterkerk in Roermond, waar het grafmonument voor Gerard graaf van Gelre (†1229) en zijn vrouw Margaretha van Brabant (†1231) in de viering is opgericht, lijkt toch erg ver gezocht. Een dergelijke plaatsing in Rolduc, die dan als voorbeeld voor Roermond zou kunnen hebben gediend, ligt niet voor de hand. Als we vasthouden aan de boven genoemde bouwdata is een directe verband tussen Walram II (†1226), zijn grafmonument en de aanleg van het drie-conchenkoor niet voor de hand liggend. Ook de vergelijking met het premonstratenserklooster te Bedburg, gekozen als mausoleum voor de graven en hertogen van Kleef, gaat mank. Het oudste monument daar, opgericht voor graaf Adolf van Kleve-Mark (†1142) en zijn vrouw Ida van Brabant (†1163), werd pas opgericht in het begin van de veertiende eeuw.¹¹

Er zijn geen dwingende redenen om aan te nemen dat de huidige plaats van het tegenwoordige monument een verplaatsing inhoudt. In de bronnen is nergens sprake van een dergelijke verplaatsing. Het oude en in vervallen toestand verkerende monument is slechts in 1689-1690 enkele maanden verplaatst geweest bij de aanleg van een nieuwe vloer in de kerk.¹² Toen is ook gezocht naar het graf van de hertog onder het monument, waar men

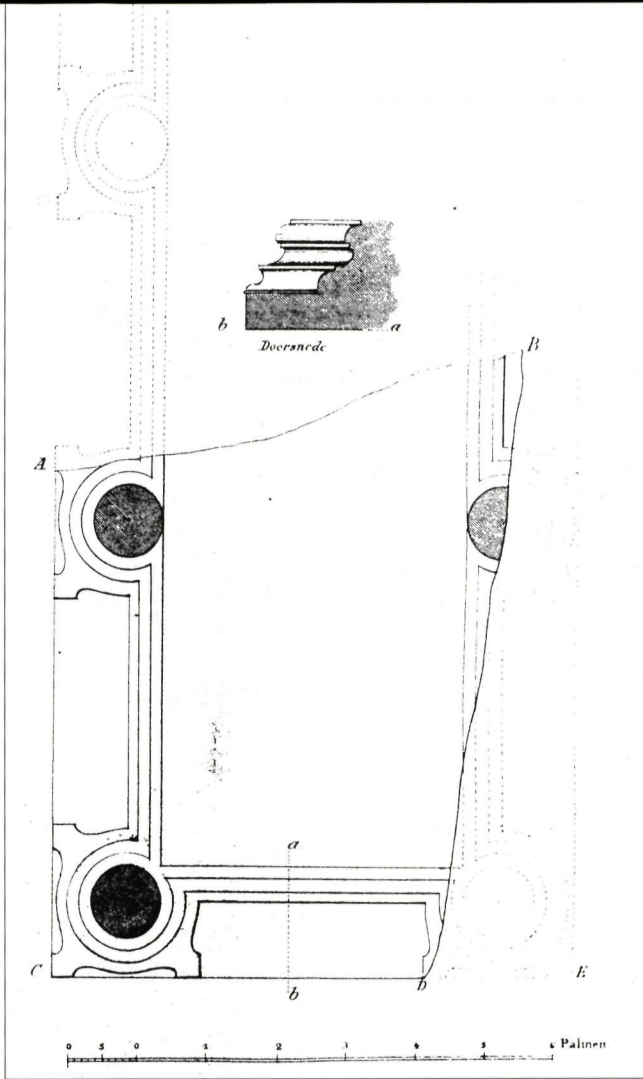
echter slechts op enkele losse beenderen stuitte.¹³ Ook op het einde van de achttiende eeuw bevond het monument zich niet in de crypte zoals een bij-schrift bij een tekening van de hand van Philippus van Gulpen lijkt te suggereren. Een andere tekening van dezelfde Van Gulpen uit dezelfde tijd die het interieur van de kerk weergeeft, laat duidelijk het monument zien op de plaats waar het zich nu nog bevindt.¹⁴

De vormgeving van het oude oorspronkelijke monument heeft aanleiding gegeven tot verschillende interpretaties. De meest recente houdt in dat het grafmonument er heeft uitgezien als een verhoogde gesloten tombe, die vergelijkbaar is met de tombe van graaf Gerard van Gelre en zijn vrouw in de Munsterkerk van Roermond.¹⁵ Deze vergelijking overtuigt niet, evenmin als de boven besproken mogelijk vergelijkbare plaatsing van het grafmonument in het kerkgebouw.

Ons staan enkele oude summere beschrijvingen ter beschikking, evenals een tekening van W. Everts uit 1858 van een gedeelte van het onderstuk van de oude tombe, dat toen nog aanwezig was. De conclusie die uit deze gegevens kan worden getrokken is dat het grafmonument eerder een zogenaamde ‘tafelombe’ moet zijn geweest dan een gesloten verheven tombe. Een tafeltombe bestaat uit een grondplaat, waarop zich vrijstaande zuiltjes bevinden die een bovenplaat dragen met daarop een graffiguur.¹⁶

De oudste auteur die iets over het grafmonument zegt is J. Noppius in 1632.¹⁷ Hij heeft het over “... ober dessen Grabstein so etwa einen Fusch oder anderthalber von der Erden erhaben dieser geschrieben ...” (volgt de inscriptie). Dit suggereert het bestaan van een onderplaat. A. Miraeus heeft het in 1636 over een “... epitaphium marmoris inscriptum ...”, wat niets zegt over de vormgeving en alleen vermeldt dat het oude monument een inscriptie bevatte.¹⁸ N. Heyndal heeft het in zijn *Continuatio* over het grafmonument dat door beeldenstormers van de zuiltjes werd gehaald waarop het rustte.¹⁹ Ook de interpretatie van het oude monument door A. Schaepkens in 1857 is dat het gaat om een tombe die op zuiltjes rustte.²⁰ Het meest overtuigende bewijs is toch de tekening van het nog overgebleven kleine gedeelte dat in 1858 door W. Everts werd gepubliceerd (afb. 2).²¹ De tekening toont duidelijk vrijstaande zuiltjes, wat op zich geen uitsluitsel geeft over de overige vormgeving, aangezien de zuiltjes van de gesloten verheven tombe van Roermond ook min of meer vrijstaan. Duidelijk is echter ook de fraai afgewerkte benedenplaat, die in een gesloten tombe niet aanwezig is.

Zoals er voor een gesloten verheven tombe voorbeelden zijn te noemen in naburige vergelijkbare grafelijke of hertogelijke familiebegraafplaatsen, zo is dat zeker ook mogelijk voor zogenaamde tafeltombes.²² In het Bijloke Museum in Gent, België wordt de tafeltombe bewaard van Hugo van Gent (†1232). In Limburg an der Lahn is de vergelijkbare tombe te zien van graaf Kurzbold (midden dertiende eeuw). Ook de graftombe van Otto II van Gelre (†1271) in het als familiemausoleum gekozen klooster

Afb. 2: Tekening van de overblijfselen van het oude grafmonument van hertog Walram II †1226 (uit: W. Everts 1858, 184-185).

voudige gevest van het zwaard wijzen op oude voorbeelden. De gesloten ogen en de onevenredig grote handschoenen zijn onmiddeleeuws te noemen. De weergave van een zwaard los van de figuur is een element dat vaker voorkomt bij laatmiddeleeuwse ridderfiguren. De aanwezigheid van een buidel, te zien op de rechterheup en hangend aan twee banden die ergens onder de armen aan een gordel moeten zijn bevestigd, is een element van in burgerkleding weergegeven graffiguren en past niet bij een dertiende-eeuwse ridderfiguur. De wapenrusting waarmee de figuur is bekleed is een mengeling en simplificatie van wat in de zestiende en zeventiende eeuw gebruikelijk is. De heupbescherming met een grote boogopening midden voor bestaat uit over elkaar vallende lamellen en doet zestiende-eeuws aan, maar dan zonder de gebruikelijke maliënkrok die daaronder dan meestal is te zien. De eveneens uit lamellen bestaande wapenrusting van armen, bovenbenen en schoenen doet zeventiende-eeuws aan, waarbij de stand van de voeten weer teruggaat op veel oudere voorbeelden. Het verzonken liggen van de in reliëf weergegeven ridderfiguur is weer een typisch element van de oudste ridderfiguren. De gehele stijfheid van de figuur in combinatie met de weergave, op een simplistische

Grafenthal, heeft een dergelijke tombe. Op deze laatste tombe bevond zich de inscriptie ook op de bovenplaat waarop vroeger de graffiguur was aangebracht. In zijn grote overzichtswerk over middeleeuwse grafbeelden ziet Kurt Bauch in de tafeltombe een regionale variant die afwijkt van de destijds toonaangevende monumenten van het Franse vorstenhuis.²³ Men kan in ieder geval zeggen dat met een dergelijke graftombe Walram II en zijn geslacht een opvallend monument bezaten, dat, als een individuele kunstuiting, zeer wel past binnen de vergelijkbare naburige grafmonumenten uit dezelfde tijd.

De huidige grafsteen met de ridderfiguur in hoogreliëf is niet middeleeuws; het is er eerder een pastiche van (afb. 3, p. 82). Het enkelvoudige kussen onder het hoofd van de ridder en het een-

manier, van allerlei details komt nog het meest overeen met verschillende provinciale, buiten de stroom van de contemporaine kunst vallende, ridderfiguren op zerken en andere grafmonumenten uit de zestiende tot de achttiende eeuw.²⁴

Sinds de publicatie van de Heyendals *Continuatio Annalium Rodensium* in 1852 geldt de figuur als een in 1689 vervaardigde kopie van het oorspronkelijke beeld, dat in de tijd van de Reformatie werd verwoest.²⁵ Het jaartal 1689 wordt door de auteur genoemd in verband met het feit dat toen de vloer van de kerk van een nieuw plaveisel werd voorzien. De auteur rept hier met geen woord over een nieuw grafmonument.

Het jaar van vervaardiging van het huidige beeld is evenwel expliciet bekend en is 1715, welk jaar door enkele auteurs reeds is genoemd zonder dat dit algemeen in de (kunst)historische literatuur lijkt te zijn aanvaard. Belangrijk in dit verband is een door S.P. Ernst begonnen tweede *Continuatio*.²⁶ Ernst was bibliothecaris-archivaris onder abt Haghen (†1781) en deed onderzoek naar de geschiedenis van de abdij Rolduc. Zo schreef hij een zeer gedegen biografie van abt Nicolaus Heyendal. Zich baserend op toen nog aanwezige documenten vermeldt hij, en het is belangrijk deze tekst letterlijk aan te halen, '... quod tum ecclesiam, tum Ducis memoriam dehonestabat; ideoque cum et praeterea mutilatum esset, abbate Nicolao Heyendal an. 1715 amotum fuit, alio monumento elegantioze in ejus locum substituto ...'.²⁷ Hierna volgt nog een korte beschrijving van het monument en van de koperen plaat die het geheel bedekt. Bovendien wordt benadrukt dat de aangebrachte inscriptie letterlijk overeenkomt met de inscriptie op het oude monument. De datum van 1715 past zeer wel bij het pastiche-achtige karakter van het bestaande monument.

Ook de vreemde toevoeging van de extra inscriptie 'objit anno 1226' op een nogal onlogische plaats kan in dit verband worden verklaard. Nicolaus Heyendal schreef zijn *Continuatio* tussen ca. 1685 - ca. 1700, voordat hij werd gekozen tot abt. Later heeft hij als abt een verbeterde versie geschreven, niet uitgegeven maar in manuscriptvorm bewaard gebleven en daterend uit ca. 1712 - 1733.²⁸ Het opvallende is nu dat in de eerste, gepubliceerde versie Heyendal de hertog Walram van het grafmonument opvoert als de Walram die in 1139 stierf, terwijl hij in de tweede versie van zijn geschrift met veel omhaal van woorden ertoe komt, zich daarbij baserend op Cr. Butkens²⁹, dat het gaat om Walram II die in 1226 is overleden en in Rolduc is begraven. De extra inscriptie die op het oude monument niet lijkt te zijn voorgekomen, moet dus gelezen worden als een toevoeging, aangebracht nadat Heyendal tot het inzicht was gekomen dat het om deze Walram ging.

De waardering voor het huidige monument in de negentiende en twintigste eeuw kan als wisselvallig worden omschreven. In de eerste jaargang van het *Rolduc's Jaarboek* wordt er een gedicht gewijd aan de ridder die men met het beeld voor ogen heeft.³⁰ Uit een latere persoonlijke ontboezeming van een

van de leerlingen van Rolduc blijkt dat er toch weinig respect bestond voor het grafmonument.³¹ Ook in de kunsthistorische literatuur wordt het monument in het algemeen niet als een interessant object beschouwd, omdat men er een latere kopie van een middeleeuws beeld in zag. In 1995 heeft het Limburgs Museum in Venlo een moderne kopie laten maken van het grafbeeld. De kopie werd vervaardigd door T. Rompelberg uit Elsloo. De ridderfiguur werd opgenomen in de nieuwe opstelling van het museum, bedoeld om op educatieve wijze een beeld van de middeleeuwen op te roepen.

Het monument blijft een waardig gedenkteken, waarop bezoekers van de kerk terecht attent worden gemaakt. De datum van vervaardiging van het grafmonument van Walram II (†1226) staat vast op 1715. De enige jaren geleden geopperde datum van einde zestiende eeuw en een gesuggererde plaatsing in de viering zijn gestoeld op ondeugdelijke en willekeurige argumenten. De voorstelling van zaken in de meest recente gids voor de abdij en kerk van Rolduc is dan ook de juiste.³²

NEGEN ZERKEN VAN ABTEN

Tegen de wanden van de transeptarmen van de voormalige kloosterkerk staan sinds jaar en dag tweemaal twee grote zerken opgesteld met daarop in hoogrelief uitgehouwen de figuren van abten van het klooster (vanaf het noorden met de klok mee: Mathias Straelen †1614; Leonardus Dammerscheidt †1557; Joannes Wormbs †1600 en Casparus Duckweiler †1650). Tegen de zuidelijke wand van de meest westelijke travee van het schip is een epitaafachtige zerk opgesteld (Joannes Bock †1712). Tegen de wanden van het voorportaal aan de noorwestzijde van de kerk zijn nog eens drie grote zerken te zien, tegen de westelijke muur een vergelijkbare zerk met die in de transeptarmen (Balduinus van Horpusch †1635) en tegen de oostelijke muur twee zerken met wapens, inscripties en overige decoratie (links Winandus Lamberti †1664 en rechts Petrus Melchioris van der Steghe †1682). Tegen de noordelijke wand van het voorportaal van de huidige sacristie tenslotte bevindt zich de negende abtszerk met daarop een genreachtige voorstelling (Nicolaus Heyendal †1733).

Met deze serie abtszerken bezit de kerk van Rolduc een uitzonderlijke collectie figuratieve zerken, die een gesloten rij vormen voor alle abten van het klooster van 1522 tot 1733. Slechts één abt, Mathias de Amezaga (1664-1666), heeft geen gedenkteken in de kerk. Tegen zijn zin door de koning van Spanje tot abt benoemd door toedoen van zijn broer die kapitein was in het Spaanse leger, was hij nog geen twee jaar in functie voordat hij stierf.³³ Het is mogelijk dat hij buiten Rolduc is begraven. De vier abten die Nicolaus Heyendal opvolgden en het klooster leidden tot de opheffing ervan in 1796, werden begraven in de door Heyendal gebouwde grafkelder in het zuidtransept, evenals Heyendal zelf. Mogelijk was hun individuele grafplaats voorzien van een inscriptieplaat, die dan alle verloren zijn

gegaan. Tegenwoordig worden hun namen herdacht op een in 1963 aangebrachte plaque tegen de westelijke muur van het zuidtransept.

Zoals al eerder opgemerkt werden er in de loop der tijd in de kerk van Rolduc meer mensen begraven en zijn er bijgevolg ook meer zerken geweest, zowel van geestelijken als leken, de laatste meestal leden van adellijke families uit de regio. Van deze zerken is tegenwoordig niets meer te vinden. Bij een laatste restauratie van de kerk in de eerste helft van de jaren tachtig van de twintigste eeuw zijn een aantal brokstukken van vroegere zerken opgeruimd. Marres en Van Agt spreken in 1962 nog over "Vier sterk afgesleten grafzerken in situ, XVIB of XVIIA, blijkens het rolwerkachtig ornament."³⁴ Waarschijnlijk lagen deze stukken niet meer "in situ" en betrof het een verzameling brokstukken in de vloer aan de oostzijde van de noordwestelijke schippijler. Op een stuk zerk was destijds nog te lezen ...SCH WAS ICH BIN / DAS ..S..V WERDEN, een gedeelte van een bekende memento mori-spreuk uit de late middeleeuwen dan wel de vroegmoderne tijd.³⁵

De huidige plaats van de negen grote abtszerken is niet meer de oorspronkelijke. Mogelijk zijn zij zelfs meermalen verplaatst. In 1903 zijn de zerken door de restauratie-architect P.J.H. Cuypers tegen de wanden gezet, een praktijk die destijds meer werd toegepast om verder verval van oude zerken te voorkomen.³⁶ Een dergelijke opstelling is o.a. op grote schaal ook te zien in de hervormde kerk van het Zeeuwse Kapelle en in de voormalige Sint-Baafsabdij in Gent, België.³⁷ De westelijke zerk in het noordtransept is daar pas geplaatst tijdens de restauratie van de jaren tachtig van de vorige eeuw.³⁸ Daarvoor bevond de zerk zich in het voorportaal van de huidige sacristie in de buurt van de daar nog steeds aanwezige zerk van Heyendal. Het voorportaal van de sacristie had tot die tijd een open nis die in verbinding stond met het transept; bij het dichtzetten hiervan is de zerk verplaatst, zodat er nu een symmetrische opstelling is voor het noord- en zuidtransept.

Cuypers haalden de zerken uit de zijbeuken van het schip, waar zij in de vloer lagen en door hun reliëf een hindernis vormden voor een gemakkelijke wandelgang. De zijbeuken vormden echter ook niet de oorspronkelijke plaats. Zo is uit 1705 een bericht bekend waarbij aan barones de Hochsteden de Blanckart d'Alsdorf een begraafplaats wordt toegekend "au milieu de la nef de notre Eglise, du côté de l'autel de notre Dame entre la petite pierre sepulchrale des Ducs et Duchesses de Limbourg, marqué d'un lis, et le rang des pierres sepulchrales de nos Abbez defuncts contre la balustrade de la Communion".³⁹ Hieruit is op te maken dat de abtszerken toen op een rij lagen; onduidelijk blijft of de zerken zich bevonden in het schip voor een communiebank of toch in het noordtransept.

In de *Continuatio Annalium Rodensium* is te lezen dat de begraafplaatsen van de abten Lamberti en Van der Steghe zich bevonden vóór het altaar van respectievelijk de kapel van de H. Nicolaas en van de H. Anna, wat wil zeggen in respectievelijk het noord- en zuidtransept.⁴⁰ Op dezelfde plaats wordt echter ook vermeld dat de twee grafzerken pas in 1699 onder

abt Bock zijn vervaardigd. Hierbij blijft het onduidelijk of de twee zerken in de transeptarmen lagen of een onderdeel vormden van de boven genoemde rij zerken, of dat zij tussen 1699 en 1705 zijn verplaatst. In een tijd dat er meer epitafen werden opgericht dan grafzerken hoeft een losser verband tussen begraafplaats en grafzerk niet te verbazen. Van de zerk van Van der Steghe wordt verder expliciet gezegd dat deze zich bevond "... ad coram Evangelii muro infixum...". Dat deze bewoording verwijst naar een verticale plaatsing tegen een muur lijkt niet voor de hand te liggen. De zerk is duidelijk veel meer afgesleten dan de vergelijkbare zerk voor Lamberti, een slijtage die niet alleen kan worden toegeschreven aan een ligging ergens in de zijbeuken. Bovendien zou een verticale plaatsing in die tijd zeer uitzonderlijk zijn geweest.

Voor de vijf zerken van de voorafgaande abten is niet meer uit te maken wat hun oorspronkelijke plaats is geweest. Of zij alle in 1705 in de eerder genoemde rij lagen blijft onduidelijk. De zerk van Joannes Bock (†1712) vertoont geen slijtsporen van regelmatig lopen. Bovendien betreft het hier een epitaaf, die waarschijnlijk altijd ergens tegen een wand heeft gestaan. De begraafplaats van Nicolaus Heyendal is precies bekend. Tijdens zijn leven liet hij een grafkelder bouwen in het zuidtransept, over de gehele breedte van de zuidelijke muur en wel tot een hoogte van vier meter.⁴¹ Om zich hiervan een voorstelling te kunnen maken, dient men te bedenken dat de oude sacristie zich bevond in de hoek van het zuidtransept en het koor en dat de verbinding tussen de twee op de hoogte lag van het huidige koor boven de crypte. Van hieraf kon men dus afdalen in de transeptarm, waar zich de grafkelder bevond. Waar de grafzerk van Heyendal precies lag, is niet bekend, ergens voor het altaar van de H. Nicolaas in het zuidtransept of voor de ingang tot de grafkelder. De slijtsporen, zeer waarschijnlijk niet alleen het gevolg van een ligging ergens in de zijbeuken van het schip, wijzen op een plaats in de vloer.

Al met al moet men met betrekking tot de oorspronkelijke plaats van de abtszerken in de kerk van Rolduc concluderen dat veel onduidelijk blijft.

Over de makers van de abtszerken blijft, evenals voor de oorspronkelijke plaats, het meeste onbekend. De eerste zerk, van abt Dammerscheidt (†1557), kan men als een individueel kunstvoorwerp beschouwen (afb. 4). Zij vertoont de nieuwe vormgeving van de tijdens het leven van Dammerscheidt opkomende renaissance-stijl in de Duitse landen en de Nederlanden.⁴² De nieuwe stijl is vooral te zien in de uitvoerige kandelaberachtige zuilen die de nis vormen waarbij de evangelistensymbolen zijn gevat in ronde medaillons op de postamenten van de zuilen en boven de abaci ervan.

De iets strakkere vormgeving van de zerken van abt Wormbs (†1600) en abt Straelen (†1614) komt veel voor in de Duitse landen van de tweede helft van de zestiende eeuw (afb. 5, 6, p. 86 en 88).⁴³ Het betreft een tamelijk gangbaar type zerk, waarbij de vormgeving veelal een zelfde patroon

volgt van een classicistisch getinte nis, waarin de abt staande is afgebeeld en die bepaald wordt door pilasters die een boog dragen waarin zich een schelplnis bevindt. In de zwikken boven de boog is plaats voor allerlei doodssymbolen zoals die vooral na de middeleeuwen gangbaar waren.

Enkele kleinere details komen op de twee laatst genoemde zerken ten nauwste met elkaar overeen, zoals de plaatsing van de rechterhand over de linker op borsthoogte. Het gebruik van wapenschilden met familiewapens is voor alle drie de zerken beperkt; de meeste, vier in getal, zijn te zien op de zerk voor abt Wormbs. Het gebruik van een hoofdkussen achter de als staande weergegeven figuur is een middeleeuws relict, dat in de loop van de zestiende eeuw steeds minder wordt toegepast. Het komt voor op de zerken van de abten Dammerscheidt en Wormbs; op de zerk voor abt Straelen ontbreekt het. De teksttrand die het geheel omsluit, wijst eveneens op een oudere traditie. Zij is op alle drie genoemde zerken te zien, terwijl voor de zeventiende eeuw een inscriptieplaat meer voor de hand zou hebben gelegen.

Samenvattend kan men zeggen dat de eerste drie abtszerken niet al te lang na elkaar zullen zijn ontstaan. De meest individuele zerk is de vroegste. Zij lijkt wat vormgeving betreft voor de tijd van haar ontstaan de meest moderne van de drie te zijn geweest. Hiermee lijkt deze zerk een bewuste persoonlijke keuze van de abt te zijn geweest, waarmee hij dan, althans achteraf gezien, een traditie in gang heeft gezet voor opzichtige grafmonumenten van de regerende abten.

Van de volgende twee zerken, van abt Van Horpusch (†1635) en abt Duckweiler (†1650) (afb. 7, 8, p. 90 en 94) is een interessant archiefstuk bewaard gebleven.⁴⁴ Hierin is te lezen dat in februari 1639 abt Duckweiler twee grafzerken heeft laten vervaardigen bij de beeldhouwer Johan van Kronenburch in Aken: een voor zijn voorganger en een voor hem zelf. Er is sprake van een ontwerp waarnaar de beeldhouwer moet werken. Zo worden genoemd de levensgrote afbeelding van de abt, familiewapens en andere ornamenten. Het bedrag waarvoor de twee zerken kunnen worden geleverd is 120 rijksdaalders en een mud koren. Met de grafsteen van abt Van Horpusch wordt begonnen in maart van het genoemde jaar en hij is klaar op 12 juli. Deze steen wordt vervaardigd in Rolduc zelf. De steen voor abt Duckweiler wordt op 12 juni door de beeldhouwer aangeschaft in Kornelimunster en wordt vervolgens in de werkplaats van de beeldhouwer in Aken vervaardigd. Op de bijgevoegde rekening worden vrachtkosten in rekening gebracht, en verder ook 16 rijksdaalders voor twee geleverde wijwaterstenen. In maart 1640 lijkt alles te zijn betaald, uiteindelijk voor een bedrag dat onder het bedrag van de offerte ligt, 105 rijksdaalders, 3 schilling en 2 cent.

De beeldhouwer Johan Kronenburch is verder niet bekend; hij zal een steenhouwer zijn geweest die zich mogelijk specialiseerde in grafstenen.⁴⁵ De algemene vormgeving van beide zerken komt ten eerste overeen. We zien een nis met pilasters die een korfboog dragen en rusten op een onderstuk waarop de inscriptieplaat is aangebracht. Verder valt op dat niet alleen de

abtsstaf spiegelbeeldig wordt weergegeven, maar dat dit ook geldt voor de houding van de twee abten wat betreft standbeen en wending van het hoofd. Men kan zich dan ook de vraag stellen of beide zerken door hun spiegelbeeldige voorstelling niet bedoeld waren om in elkaars nabijheid te worden geplaatst. De vormgeving van de zerken komt, als wij ze staande voorstellen, zeker beter tot hun recht dan in een liggende positie, maar een dergelijke plaatsing lijkt toch niet voor de hand te liggen. Ook kleinere details wijzen erop dat de stenen van dezelfde hand zijn, zoals de ruwe achtergrond, de vlakke versiering onder de korfboog, de sierranden van de koorkap en de voluten van de inscriptieplaat.

Het meest opvallende verschil is te zien in de tweemaal vier familiewapens die op de zerk voor abt Van Horpusch zijn aangebracht op de pilasters en die op de zerk van abt Duckweiler ontbreken. Op de zerk van Duckweiler valt vooral de afbeelding op van de vier evangelisten als vrijelijk weergegeven figuurtjes, twee zittend en twee staand. De houding van de vier figuurtjes is zeer gevarieerd en individualistisch, evenals de manier waarop de evangelistensymbolen zijn weergegeven. Zo zijn de symbolen van de zittende evangelisten op de korfboog, een engeltje en een leeuw, tevens de wapendragers van het wapenschild midden boven. Op de zerk van Van Horpusch zien we hier de traditionele putti die vliegend als wapendragers fungeren. Van de twee onderste evangelisten wijst de rechtse op een geopend boek, terwijl hij met zijn linkerbeen op een os staat en wijst de linker evangelist met zijn rechterhand naar boven, terwijl de kop van een adelaar bij zijn rechterbeen naar voren komt met in zijn bek de inktpot aan een lint. De fraaie algemene vormgeving en vooral de individuele weergave van allerlei kleine details maken van de zerk van abt Duckweiler een van de betere van de hele serie abtszerken in Rolduc.

Precies zestig jaar later, in 1699, is er opnieuw sprake van de aanschaf van twee zerken, voor abt Lamberti (†1664) en abt Van der Steghe (†1682) (afb. 9, 10, p. 96 en 98).⁴⁶ De zerken zijn in opdracht gegeven door de opvolger van Van der Steghe, abt Bock. Hier weten we niet wie de steen- of beeldhouwer is geweest, maar de vormgeving wijst er duidelijk op dat de twee door eenzelfde hand zijn vervaardigd of op zijn minst in eenzelfde atelier.

De aandacht is nu verschoven van een figuurzerk naar een wapen- en inscriptiezerk. Het zijn twee elementen die de hoofdmoot van de vormgeving uitmaken, te midden van veel plantachtige versiering en puttifiguurtjes. Vooral het wapen van abt Van der Steghe neemt een overheersende plaats in. Hoewel het wapen vrijwel geheel is afgesleten, is de voorstelling nog goed te reconstrueren, daar hij zijn wapen ook prominent heeft laten aanbrengen op de bovendorpel van de hoofdingang tot de abtswoning.⁴⁷ Een prominent element op beide zerken is verder de afbeelding van de mijter, tot het dragen waarvan abt Lamberti, de redder van het klooster, als eerste op individuele basis door de paus werd gerechtigd, een recht dat Van der Steghe als blijvend voor de abt van Kloosterrade heeft verworven.⁴⁸ De beide abten worden in

de opvolging gescheiden door abt De Amezaga, die geen gedenksteen in de kerk van Rolduc bezit. De gelijkenis van de twee zerken, opgericht door hun opvolger, brengt beide abten in de opvolging dicht bij elkaar. Of beide zerken ook dicht bij elkaar hebben gelegen of symmetrisch waren aangebracht in het zuid- en noordtransept boven hun begraafplaats voor de daar aanwezige altaren is niet meer met zekerheid te zeggen.

De gedenksteen voor abt Joannes Bock (†1712) heeft een duidelijk afwijkende vorm (afb. 11, p. 100). Deze steen bestaat uit drie afzonderlijke stukken die aan elkaar zijn gezet. Er is een basis met cartouche met daarop de lijfspreuk van de abt, vervolgens een middenstuk dat uit een inscriptieplaat bestaat tussen twee smalle randen met bladmotieven en tenslotte een driehoekig bovenstuk waarop twee staande putti een wapen met daarboven een mijter vasthouden. Van abt Bock is bekend dat hij zelf zijn eigen graf-schrift heeft opgesteld.⁴⁹ De kloosterlingen vonden dit graf-schrift te bescheiden en hebben vervolgens een ander opschrift geformuleerd; het is dit opschrift dat zich nu op de grafsteen bevindt. Marres en Van Agt hebben hieruit en uit de gehanteerde stijl van de ornamentiek die volgens hen op een oudere datum wijst, geconcludeerd dat we te maken hebben met een epitaaf die later is aangepast voor een uitgebreidere inscriptie.⁵⁰ De drie stukken waaruit de epitaaf bestaat, zijn tegenwoordig al te opvallend van elkaar gescheiden als gevolg van de aangebrachte muurklemmen die de verschillende stukken in de muur vastzetten. Bovendien lijkt het bovenstuk latere ingrepen te hebben ondergaan, zodat het thans niet meer helemaal aansluit op het middenstuk. Ondanks dit alles betreft het toch een duidelijk geheel. De samenstelling van de drie aparte stukken, het ontbreken van slijtsporen op het oppervlak en de algehele opbouw wijzen in de richting van een oorspronkelijk epitaaf die altijd ergens tegen een muur moet hebben gestaan. Mogelijk is de epitaaf ooit omgevallen, zie de verschillende breuken, waarna hij opnieuw en met weinig zorg weer in elkaar is gezet. Als epitaaf lijkt deze grafsteen een duidelijke afsluiting van de serie abtszerken van de voorgangers van abt Bock, waaraan hij zelf bovendien door zijn opdracht voor de zerken van de abten Lamberti en Van der Steghe had meegewerkt.

Toch was de epitaaf van abt Bock niet het laatste monument voor een abt in Rolduc. De laatste zerk is die voor abt Heyendal (†1733) en betreft een zeer uitzonderlijke zerk vanwege de genre-achtige voorstelling die men erop aantreft (afb. 12, p. 102). Heyendal had, zoals eerder opgemerkt, een grafkelder laten aanbrengen voor hemzelf en zijn opvolgers.⁵¹ Dit lijkt te passen in de geest van de tijd, waarin grote figuratieve zerken niet meer gangbaar waren en men over het algemeen was overgestapt op epitafen. De zerk voor abt Heyendal kan moeilijk worden gezien als een persoonlijke opdracht en is beter te beschouwen als een uitzonderlijk eerbetoon, opgericht door de bewonderaars van de meest uitzonderlijke abt van het klooster tot dan toe.

De zerk vertoont nogal wat beschadigingen. Bovendien is zij doormidden gebroken, waarna bij het samenstellen een rand lijkt te zijn vervallen.

Ondanks deze nadelige effecten blijft de voorstelling intrigerend, uitvoerig en uitzonderlijk. De uitgebreide inscriptie is weergegeven op een van een perspectivisch weergegeven tafel vallend kleed, dat onderaan de figuur van Vader Tijd gedeeltelijk bedekt. Op de tafel zien we niet alleen de portretbuste van de abt op een ovaal schild, vastgehouden door een putto, maar verder ook allerlei attributen die verwijzen naar de uitzonderlijke werkzaamheden en capaciteiten van de overleden abt. Zo zijn er de abtsstaf en mijter, vastgehouden door twee andere putti, die verwijzen naar de waardigheid van de gemijterde abt. De boeken en de inktpot duiden op zijn geleerdheid en zijn vele geschriften. Er is een weegschaal die doorslaat naar de positieve kant. De andere afgebeelde apparatuur, zoals passer, schaal, schijf en gewichten, betreft mogelijk architecturale elementen die verwijzen naar de bemoeienissen van de abt met het optrekken van de tuinmuur en de aanleg van de grote tuin.

De gehele voorstelling is gevat in een lijst, wat wijst op het karakter van een vloerzerk. Het geheel is echter duidelijk verticaal gedacht en als liggende voorstelling moet het iets incongruents hebben gehad. De zerk is het best te karakteriseren als een apotheose van een grote serie grafmonumenten voor abten van Rolduc en opgericht voor de meest tot de verbeelding sprekende abt.

Er is in het voorgaande een aantal keren op gewezen dat op verschillende momenten bewust is gekozen voor continuïteit in het aanbrengen van opvallende zerken voor de regerende abten van het klooster Rolduc. De eerste zerk lijkt een persoonlijke keuze te zijn geweest met een op dat moment opvallend moderne vormgeving. De aanschaf van de zerken door abt Duckweiler voor hemzelf en zijn voorganger en door abt Bock voor twee van zijn voorgangers wijst erop dat men niet alleen de verschillende abten wilde eren en in herinnering houden, maar dat men ook uitdrukking wilde geven aan de continuïteit van het gezag van de abten door de tijd heen. Het monumentale karakter van de zerken, weliswaar onderhevig aan de veranderende opvattingen van stijl en vormgeving, moet zijn bedoeld als een duidelijke uiting van het doorlopende gezag van de opeenvolgende abten.

Er is een bepaald detail dat erop wijst dat men rond 1700 in deze geest dacht. Op alle zerken tot die van abt Bock is het rangnummer van de abt met één cijfer verlaagd. Dit moet zijn gedaan onder abt Bock of abt Heyendal. Van Heyendal is bekend dat hij zich intensief bezig hield met de geschiedenis van het klooster en zijn abten. Zo is er eerder op gewezen dat hij persoonlijk de overlijdensdatum van hertog Walram op diens nieuwe grafmonument heeft laten aanbrengen. De bewuste ingreep in de inscripties van de oude abtszerken wijst eveneens op een zeer bewust historisch besef en op het belang dat aan de serie abtszerken werd gehecht.

Het is opvallend dat de serie begint met de zerk voor een abt die als een der eersten het klooster van Rolduc na een lange periode van verval weer nieuw leven probeerde in te blazen.⁵² De geschiedenis van het herstel

van het geestelijk leven en van het doorvoeren van strenge theologische opvattingen en discipline wordt vanaf abt Dammerscheidt gekenmerkt door vastberaden abten die vaak strijd moesten leveren tegen zowel de aanwezige kanunniken als tegen de politieke machthebbers die een begerig oog op het klooster en zijn bezittingen hadden laten vallen. De verschillende abten namen de opvattingen van hun voorgangers betreffende de zelfstandigheid en eigenwaarde van het klooster over en zetten deze met al hun energie voort. Het is deze continuïteit van opvolgende abten die duidelijk wordt onderstreept door en haar uitdrukking vindt in de gesloten serie van abtzerken die in Rolduc bewaard is gebleven.

Men kan niet zeggen dat er altijd is gekozen voor zeer opvallende kunstzinnige objecten die passen in de avantgarde van de kunst van het einde van de zestiende tot het begin van de achttiende eeuw. De bloeiperiode voor grootse grafzerken in Europees verband ligt vroeger en valt hoofdzakelijk in de vijftiende eeuw doorlopend tot het laatste kwart van de zestiende eeuw. Maar ook toen al was een kentering te zien naar min of meer opvallende epitafen. In het bisdom Utrecht kozen praktisch alle kanunniken voor epitafen.⁵³ In de regio Zeeland ziet men gegraveerde vloerzerken met figuren, een type zerk dat echter op het einde van de zestiende eeuw tamelijk abrupt ophoudt. Ook in de Duitse landen ging men al vroeg over op allerlei epitafen. Zo werd een neef van abt Wormbs, die deken was in de Dom te Aken, geëerd met een epitaaf.⁵⁴ Het heeft er veel van weg dat men in Rolduc na de zerk van abt Dammerscheidt bewust heeft gekozen voor een traditionele vorm van gedenksteen voor abten. De traditionele keus kan beïnvloed zijn door het heftige verzet dat werd gepleegd tegen het opkomende protestantisme en het vastberaden vasthouden aan traditionele oude katholieke opvattingen.

Vergelijkbare gesloten series van zerken voor ambtsdragers vindt men niet vaak. De serie zerken voor abdissen in Susteren is enigszins vergelijkbaar, maar vertoont veel meer hiaten.⁵⁵ Wel is het in Susteren opvallend dat de figuurzerken stevast voor abdissen zijn bedoeld, terwijl de niet-figuurzerken die daar ook bewaard zijn gebleven, voor andere personen zijn bestemd. Ook in Rijnsburg in Holland is een serie abdiszerken bewaard gebleven, maar die stopt abrupt, als gevolg van de doorvoering van de Reformatie, aan het einde van de zestiende eeuw.⁵⁶ In Maastricht met zijn twee kapittelkerken treft men met name in de zeventiende eeuw maar weinig van dergelijke opvallende kanunnikenzerken aan.⁵⁷ Sporadisch ziet men in de zeventiende eeuw nog figuurzerken van abten in Belgisch Limburg, maar zij zijn er even sporadisch als de figuurzerken voor ridders en adellijke echtparen.⁵⁸ De conclusie moet luiden dat de gesloten serie abtzerken tot het eerste kwart van de achttiende eeuw in Rolduc een uitzonderlijke serie is.

De epitaaf voor abt Bock lijkt het einde van een traditie te markeren en de beslissing van abt Heyendal voor de bouw van een aparte grafkelder voor hem en zijn opvolgers lijkt dit te bevestigen. De uitzonderlijke zerk voor Heyendal zelf, die moet zijn opgericht door de kloosterlingen, getuigt van een laatste opwelling. De opvolgers van abt Heyendal hebben begrepen

dat de tijd voor grootse grafzerken voorbij was en waarschijnlijk ook dat zij niet meer nodig waren. Zij lieten zich allen wel portreteren door schilders.⁵⁹ Deze geschilderde portretten dienden eenzelfde doel, in een ander medium in een andere tijd. Zij lieten zich daarentegen begraven in een eenvoudig graf met mogelijk niet meer dan een afsluitende plaat met hun naam.

Alle negen abtszerken in Rolduc zijn opvallende, monumentale werken, die hebben gefunctioneerd waarvoor zij bedoeld lijken te zijn geweest, de bevestiging en uitstraling van het geestelijk gezag van de abten van Rolduc en van de geestelijke instelling van het klooster als zodanig. Niet alle grafzerken zijn grootse kunstwerken, maar drie of vier kunnen wel degelijk op een dergelijke titel aanspraak maken. De zerk van abt Dammerscheidt was voor haar tijd opvallend modern. De zerken van abt Duckweiler en abt Heyendal zijn door hun uitzonderlijke vormgeving en individualistische uitwerking van details te beschouwen als werken van (zeer) competente beeldhouwers. Dit geldt wat minder voor de zerk van abt Lamberti, hoewel ook deze zerk als tamelijk individueel en wat vormgeving betreft als geslaagd kan worden gekarakteriseerd.

De waardering van de zerken in Rolduc is in latere tijden niet altijd hoog geweest, getuige de ligging, tot 1903, in de zijbeuken van het schip van de kerk. De plaatsing tegen de wanden door Cuypers betekent een herwaardering. Dit is ook te zien in twee neogotische grafstenen op het kerkhof van Rolduc voor directeur W. Everts (†1900) en directeur R. Corten (†1909), die duidelijk geïnspireerd lijken op de abtszerken met staande abtfiguren in de kerk. Toch kan men niet zeggen dat de abtszerken in Rolduc in de kunsthistorische literatuur die aandacht hebben gekregen die zij verdienen. Deze bijdrage is bedoeld om de aandacht opnieuw op deze uitzonderlijke serie abtszerken te vestigen.

BESCHRIJVINGEN

De beschrijvingen volgen een vast patroon. Allereerst worden de huidige bewaarplaats, de maten en de steensoort vermeld, gevolgd door de inscriptie en de wapens. Hierna komen de formele beschrijving met aandacht voor de staat waarin de zerk bewaard is gebleven, de (architectonische) opbouw en de iconografische voorstelling. De beschrijving gebeurt vanuit de voorstelling: rechts op de zerk is voor de toeschouwer links.

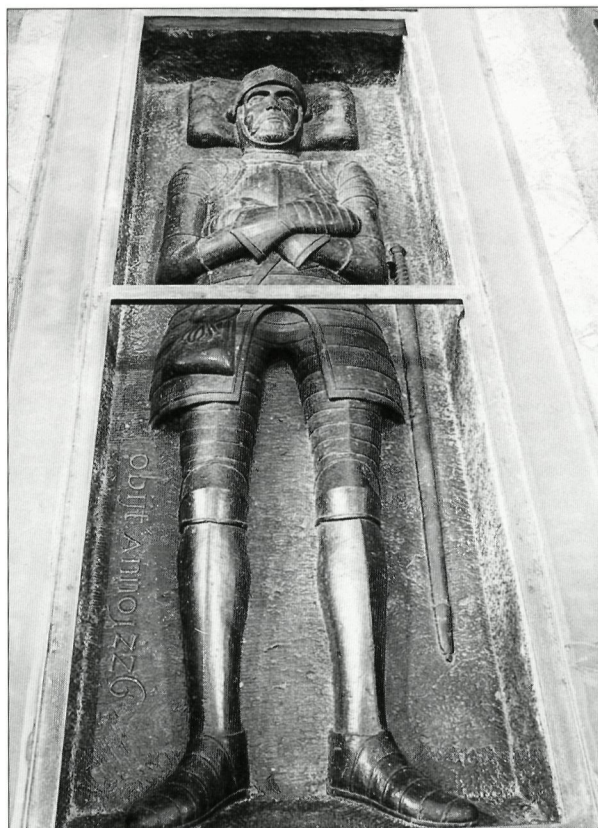
Bij de vermelding van de inscriptie is gestreefd naar een zo nauwkeurig mogelijke weergave van de letters, dus met contracties, ligaturen, diakritische tekens, eventuele fouten etc. De soms optredende verschillen in grootte van met name de Latijnse majuskels worden niet weergegeven: zij dienen slechts een decoratief doel. De niet meer leesbare letters die wel bekend zijn uit vroegere geschriften zijn tussen haakjes geplaatst.

Van de Latijnse inscripties wordt in noten een vertaling gegeven. Extra opmerkingen aangaande de beschreven heraldiek zijn eveneens in noten opgenomen.⁶⁰

Afb. 1: Koperen afdekplaat over het grafmonument van hertog Walram II †1226, begin achttiende eeuw, abdijkerk Rolduc Kerkrade (foto auteur).

Afb. 3: Grafmonument van hertog Walram II †1226, 1715, abdijkerk Rolduc Kerkrade (foto auteur).

I. Hertog Walram, 1226; grafmonument van 1715 (afb. 1, 3)

Huidige plaats: in de oostelijke travee van het schip in het middenpad, verzonken in de grond onder een messing rooster.

Maten, steensoort: 71 x 187 cm; donker marmer.

Inscriptie: op rand: + ISTE FUIT TALIS / VIRTUTIBUS IMPERIALIS MAJESTAS SIMILEM NESCIUIT HABERE PER OR / BEM LIMBURCH DUX ARCHOS / ARLON COMES IN LUCELEMBURCH WALRAMUS DICTUS HENRICUS / PATER EIUS

op middenvak linksonder aan de lange zijde: *obijt Anno 1226.*⁶¹

Beschrijving: de steen heeft een brede rand van 12 cm waarop de inscriptie is aangebracht, te beginnen midden op de bovenrand. De letters van de randinscriptie zijn een aantal jaren geleden in koper aangevuld.⁶² De rand is nu bedekt door een band van hard plastic-achtig glas. Aan de binnenzijde bevindt zich een gemetseld randje van ca. twee centimeter, de hoogte van de plastic band; hierop rust een ijzeren lijst waarin de koperen plaat rust die de grafsteen bedekt. Deze plaat bestaat uit twee gedeelten en heeft een ajour-versiering van acanthusbladeren. Het middengedeelte van de steen is een verdiept veld van 13,5 cm diepte. Hier is in hoogrelief, zo'n 10-11 cm, de figuur van een ridder uitgehouwen.

De ridder ligt met zijn hoofd op een enkel langwerpige kussen. De ogen zijn gesloten en hij heeft een afhangende snor en een korte baard. De handen zijn bij de polsen over elkaar gekruist en liggen vlak op het ondergedeelte van de borst. De benen liggen recht naar beneden en uit elkaar waar bij de voeten naar buiten zijn gedraaid. De houding is star frontaal zonder enige aanduiding van beweging.

De figuur van de ridder is gekleed in een volledige, uit platen bestaande wapenrusting. We zien een helm met opgeklapt vizier, een borstkuras met aparte schouderstukken, armbekleding met elleboogstukken en opvallend grote handschoenen. Verder draagt hij een uit platen bestaande rok met een boogopening middenvoor en dijbeekleding die eveneens bestaat uit verschillende lamellen en die overloopt in een broek. Vanaf de knie tot de enkels zijn effen beenplaten aangebracht; de schoenen bestaan opnieuw uit verschillende lamellen. Op de rechterheup hangt een buidel, die via een riem van het middel afhangt. Rechts naast en los van de figuur zien we in laagrelief het getrokken zwaard. Rechts naast het rechterbeen is naast de opstaande rand een extra inscriptie aangebracht met de datum van overlijden in iets kleinere letters en te lezen in tegengestelde richting van de tekst op de rand.

Op de zerk is nergens een wapenschild weergegeven.

Afb. 4:
Grafzerk van abt
Leonardus
Dammerscheidt
†1557, abdijkerk
Rolduc Kerkrade
(foto RDMZ Zeist).

2 Leonardus Dammerscheidt, 1557 (afb. 4)

Huidige plaats: tegen de noordwand van het noordtransept, de oostelijke van twee zerken.

Maten, steensoort: 130 x 260 x 23 cm; hardsteen.

Inscriptie: HIC IACET REVERENDVS· AC GENEROSVS· DNS· LEONARDVS· DAMERSCHEIT· VIGESIMVS· / SEXTVS¶· ABBAS IHS·[†] HVIVS·MONASTER / II· QVI· OBIIT· 1557 DECIMOQVINTO· OCTOBRIS· IN SANCTA PACE REQVIESCAT⁶³

¶ Door de verandering van de letters PTIM in SEXT is SEPTIMUS veranderd in SEXTUS; de SE van SEPTIMUS is wel blijven staan.

Wapen: wapenschild: een hertenschedel (Dammerscheidt).⁶⁴

Beschrijving: de linkerzijde van de zerk is enigszins afgesleten en ook de onderrand vertoont beschadigingen. Verder is het ondergedeelte van het gelaat van de abt erg afgesleten.

De zerk heeft een brede rand aan de rechter-, boven- en linkerzijde zonder aanduiding van de hoeken; hierop is de inscriptie gegraveerd in kapitalen. Het begin van de inscriptie is rechtsonder. De buitenzijden van de zerk vertonen een bladversiering. Binnen de rand is tegen een geruwde achtergrond in hoogrelief een nis in renaissance-stijl afgebeeld. We zien twee kandelaberzuilen bestaande uit twee gedeelten. De ondergedeelten vertonen aan de boven- en onderzijde bladwerk in laagrelief en in het midden cannelures met een rozet. Aan de bovenzijde worden zij afgesloten met ronde abaci. Hierboven bevinden zich twee kleinere maar vergelijkbare kandelaberzuilen. De zuilen rusten op postamenten met geprofileerde boven- en onderzijden. Op de abaci van de onderste zuilen begint achter de bovenste zuilen een rondboog met dubbele rand, in het midden door streepjes verdeeld in vlakjes. Onder de abaci van de bovenste zuilen loopt een dubbele horizontale band. De zo ontstane zwikken zijn opgevuld met gevleugelde draakjes in reliëf. Hierboven zien we een schelpnis omgeven door een vergelijkbare boog als eronder maar eindigend in voluten. De schelpnis omsluit een puttokopje met uitgespreide vleugels. Boven de abaci zijn medaillons aangebracht met een dubbele rand waarin rechts een gevleugelde os en links een gevleugelde adelaar zijn te zien. De ruimte tussen medaillons en boog wordt opgevuld door bladwerk. Op de postamenten zijn vergelijkbare medaillons te zien met rechts een knielende engel met vleugels en links een gevleugelde leeuw. De iconografische duiding van de medaillons betreft de evangelistensymbolen, waarbij de volgorde afwijkt van wat gebruikelijk is. De volgorde op de zerk is te beginnen rechts boven en met de klok mee: Lucas, Marcus, Johannes en Mattheus, terwijl de gebruikelijke volgorde op grafmonumenten is: Johannes, Mattheus, Lucas en Marcus. Op de zerk van abt Duckweiler komt weer een andere volgorde voor. Onder de postamenten zijn puttikopjes te zien tussen vleugels. Midden onder bevindt zich het wapenschild weergegeven met golvende zijden en tegen dekkleden.

De figuur van de abt is staande afgebeeld met de benen iets uit elkaar en met de voeten naast het schild. De handen liggen gevouwen voor de borst, waarbij de linkerhand over de binnenzijde van de rechterhand is gelegd. Zijn hoofd rust op een kussen, dat aan de bovenzijde de boog volgt en waarvan de benedenhoeken eindigen in twee kleine kwastjes. De abt is gekleed in amict, albe en koormantel. De amict vertoont een versiering in ruitjes. Van de albe zijn slechts twee kleine gedeelten te zien, onder de amict en midden onder. De breed vallende mantel met rechts en links verschillende zware V- en U-plooien bedekt het hele onderlichaam. De bovenzijde van de mantel heeft sierranden bestaande uit ruiten en stippen, de onderzijden vertonen een franjerand. Achter de handen is het bovengedeelte van de gesp te zien die de mantel sluit. De abt is blootshoofds en heeft sluijk haar dat voor de oren afhangt. De abtsstaf wordt met de rechter onderarm tegen het lichaam gehouden. De krul, eindigend in een druiventros en met een ring als uiteinde, rust naast het hoofd op het kussen. De punt van de staf verdwijnt achter het wapenschild tussen de voeten, die gestoken zijn in schoenen met brede, vlakke neuzen.

Afb. 5: Grafzerk van abt Joannes van Tomburg genaamd Wormbs †1600, abdijkerk Rolduc Kerkrade (foto auteur).

3 Joannes van Tomburg genaamd Wormbs, 1600 (afb. 5)

Huidige plaats: tegen de zuidwand van het zuidtransept, de oostelijke van twee zerken.

Maten, steensoort: 131 x 267 x 14 cm; hardsteen.

Inscriptie: Ad^m. Reve'. Et Nobil. D. Iōēs / a. Tomburg. Dict'. Wormbs-hui'. Mon. 27¶. Abb. et. difficili-seculo. tertio. exusti / Restaurator. ipso. S. U'bani / pie. obiit. A^o. Salut. 1600. Aetat. 73. Sacerdotij. 53. Dignitat. 43. Requiesc. in. pace

in de boog boven het hoofd van de abt: SPES . MEA . CHRISTUS⁶⁵

¶ Het oorspronkelijke cijfer 8 is oversneden door een 7.

Wapens: op ieder der vier hoeken een wapenschild (de vier kwartierwapens): rechtsboven twee geschaakte dwarsbalken (Tomburg); rechtsonder twee schuingekruiste leliestengels (Michelhem); linksboven twee geruite kepers (Schall van Bell); linksonder een dwarsbalk beladen met drie merletten (Schlenderhan).

Beschrijving: de zerk heeft een brede, aan de buitenzijde eenvoudig geprofileerde rand, waarop de inscriptie is gegraveerd in gotische minuskels en Latijnse majuskels. De hoeken van de rand worden doorbroken door lauwerkransen met daarin de vier kwartierwapens. Het middengedeelte wordt ingenomen door een nis. De nis wordt gevormd door twee pilasters in laagrelief versierd met gekartelde dwarskruisjes, ruitjes en gewone kruisjes. De pilasters hebben eenvoudige bases en kleine postamenten en een bekroning, bestaande uit een astragal, hals, echinus en abacus, die in een ronding achter de schouders van de abt-figuur doorloopt. Hierboven bevindt zich een verbrede rondboog, waarop zich de extra spreuk bevindt, met een geprofileerde buitenrand. Het veld tussen rondboog en tekstband heeft aan de kanten een vlakke band. In de zwikken die zo ontstaan, bevindt zich midden boven een puttokopje met uitgespreide vleugels en rechts en links een gevleugelde zandloper en een doodshoofd op twee gekruiste doodsbeenderen.

In de nis zien we de levensgrote figuur van een abt. Hij staat op de tekstband onderaan, die samen met de kanten van de pilasterbases een perspectivische ruimte laat ontstaan. Zijn handen liggen gevouwen voor de borst, waarbij de rug van de rechterhand bovenop ligt en de handpalm van de linkerhand nog voor een gedeelte zichtbaar is. Zijn hoofd ligt op een dik kussen, dat aan de bovenzijde de ronding van de boog volgt en in de twee benedenhoeken eindigt in dikke kwasten. De achtergrond hier is versierd met rozetten tussen streepjes in laagrelief. De abt is gekleed in amict, albe en koormantel. Van de amict is slechts een ronde strook rond de hals zichtbaar. De albe is voorgesteld als gemaakt van fijne stof, die in vele parallelle plooiën neervalt, aan de onderzijde uitwaaijend naar de zijkanten en over de voeten. Hieronder zijn nog net de stompe neuzen van het schoeisel zichtbaar. De koormantel, voor de borst vastgemaakt met een gesp in de vorm van een vierpas met een knop in het midden, valt aan de voorzijde tot juist over de knieën, maar loopt achter naar beneden uit. De randen van de koormantel zijn versierd met een band bestaande uit ruiten en rondjes tussen knopen, waarbij de rand aan de binnenzijde wordt afgesloten door een boograndje, dit alles opnieuw in laagrelief. De abt is blootshoofds en heeft krullend haar, een snor en een kort baardje. De blikrichting is recht vooruit. De lange abtsstaf wordt tegen het lichaam gehouden door de rechter onderarm. De bekroning van de staf, een voluutvorm komende uit een blad ligt op het kussen rechts naast het hoofd. De punt rust via de albe op de linker voet. De staf heeft een verdere versiering in een nodus onder de bekroning en een ring in het midden.

Afb. 6: Grafzerk van abt Mathias Straelen †1614, abdijkerk Rolduc Kerkrade (foto auteur).

4 Mathias Straelen, 1614 (afb. 6)

Huidige plaats: tegen de noordwand van het noordtransept, de westelijke van twee zerken.

Maten, steensoort: 115 x 230 x 14 cm; hardsteen.

Inscriptie: ADMODVM REVERENDVS ET PIVS / DOMINVS MATHIAS STRALENVS HVIVS MON: VIGESIMVS OCTAV,¶ ABBAS IPSO / S ATHANASII PIE OBIIT (... / ...)⁶⁶

¶ OCTAV, lijkt in de plaats te zijn gekomen van NONVS, van welk telwoord de V en het ondergedeelte van de S zijn blijven staan; de letters OCT zijn smaller en vager dan de overige letters in reliëf.

Wapen: wapenschild: drie lelies (2,1); achter het schild oprijzend een abtsstaf met afhappende vaan.

Beschrijving: de zerk is op verschillende plaatsen glad geworden, aan de rechterzijde meer dan aan de linker. De inscriptie op de rechter tekstband en op het rechtergedeelte van de tekstband boven en onder is afgesleten.

De zerk heeft een verhoogde rand, die aan de buitenzijde is geprofileerd. De letters van de hierop aangebrachte inscriptie zijn in laagrelief. Op het middenveld is in perspectief een nis afgebeeld. De pilasters rusten op geprofileerde bases op een plint. De bekroning is eenvoudig, bestaande uit een astragal, hals, echinus en abacus, en loopt achter de schouders van de abt-figuur door. De voorzijden van de pilasters vertonen nog vaag een bladversiering in laagrelief. Op de pilasters rust een brede rondboog met aan de binnen- en bovenzijde een eenvoudige lijst. De boogvulling is opgevuld met een schelpmotief. Op de boog zien we twee naakte gevleugelde putti, die met hun buitenste been op de binnenrand staan, terwijl hun binnenste been buiten de buitenrand zweeft. Met hun handen houden zij de sluitsteen van de roodboog vast, waarop een zandloper is afgebeeld en met hun andere hand een doodshoofd, dat op de zandloper rust.

De figuur van de abt is afgebeeld als staande op wat een kussen lijkt, dat begint op het perspectivisch weergegeven grondvlak tussen de bases van de kapitelen, maar naar achteren op een enigszins onlogische manier oploopt. Het hoofd van de abt is weergegeven voor de schelpnis. De houding van de bovenhelft van de figuur en het hoofd is ietwat naar links gericht, het ondergedeelte is zuiver frontaal. De handen zijn voor de borst gevouwen, waarbij de rug van de rechterhand naar voren is gericht en de handpalm van de linkerhand er linksonder zichtbaar is. Hij is gekleed in amict, albe en koormantel. Van de amict is rond de hals alleen een band te zien. De albe bestaat uit zeer vele parallelle plooiën, die golvend over de schoenen met plompe neuzen vallen. De koormantel is hoog op de borst vastgemaakt met een gesp in de vorm van een vierpas met een knop in het midden. De randen van de mantel vertonen een versiering bestaande uit een geometrisch patroon van ruiten en rondingen met stippen en knoppen. De rechterband is vanaf de pols niet te zien, aangezien de rand hier is weergegeven als omgeslagen. De abt is blootshoofds, heeft een kaal voorhoofd en achterop een ring van krulletjes. Verder heeft hij een snor en een korte baard; zijn ogen zijn gesloten. De abtsstaf wordt door de rechterpols tegen het lichaam gedrukt. De bekroning ervan bestaat uit een knop met daarboven een bladvorm en aan een touwtje een brede kwast onder een knop. De punt rust tegen de linkerkant van de nis op de hoogte van de linker enkel. Tussen de voeten is het wapenschild te zien met daarachter de bovenzijde van een kleine abtsstaf met een ronde bekroning aan de buitenzijde voorzien van vele kleine uitstulpingen. Aan de bekroning zit een haakje waaraan een vaan hangt, bestaande uit een knop en een breed uiteinde.

Afb. 7: Grafzerk van abt Balduin van Wallum genaamd van Horpusch †1635, Johan Kronenburch 1639, abdijkerk Rolduc Kerkrade (foto RDMZ Zeist).

5 Balduin van Wallum genaamd van Horpusch, 1635; grafsteen van 1639 (afb. 7)

Huidige plaats: in voorportaal van de noordwestelijke ingang, tegen de westelijke wand.

Maten, steensoort: 132 x 253 cm; hardsteen.

Inscriptie: AD̄M̄ RD̄VS AC PR̄ENOBILIS D.DN̄VS BALDVINVS / AB HORPVSCH ABBAS VIGESIMVS ^{9vs} ¶ CANO. REGVLA / ORD: D: AVGVSTINI MONASTERY RODENSIS PRIMUS / DN̄VS TEMPORALIS IN KIRCHRAETH ET MARCKSTEIN / OBYT. AŌ DN̄I. 1635. 18. 10BRIS. DIGNITATIS SVÆ / 21 CUIVS AĪÆ, DEVS REFRIGERIVM LARGIATVR⁶⁷

onder de kwartierwapens, rechts: 1 HORPVSCH, 2 ZEVEL OVERMAS, 3 DROTTEN, 4 DAMERSCHEIT; links: 1 KRVMMEEL, 2 BELVEN, 3 KALDENBACH, 4 PALANT

¶ De oorspronkelijke letters TR van TRIGESIMUS zijn vervangen door een V; op het einde is het superscript 9vs toegevoegd.

Wapens: I wapen van de abt: wapenschild: een keper, onder vergezeld van een zespuntige ster (Horpusch). Achter het schild rijst een abtsstaf op waaraan een vaan. Schildhouders: twee vliegende putti die ieder met een hand een bovenhoek van het schild vasthouden

II kwartierwapens, rechts de kwartieren van vaderszijde: 1 Van Wallum gen. Van Horpusch ('Horpusch'): wapenschild: als boven. Helm, dekkleden en wrong. Helmtéken: een vlucht waartussen een zespuntige ster; 2 Van Zievel ('Zevel Overmas'): wapenschild: getralied. Helm en dekkleden. Helmtéken: een omgewende kop met hals van een brakhond; 3 Van Droeten ('Drotten'): wapenschild: een dwarsbalk vergezeld in de rechterbovenhoek van een zespuntige ster. Helm, dekkleden en wrong. Helmtéken: een vlucht waartussen een schildje met het wapen; 4 Van Dammerscheidt ('Dammerscheidt'): wapenschild: een hertenschedel. Helm en dekkleden. Helmtéken: een hertenschedel

links de kwartieren van moederszijde: 5 Crummel van Eynatten ('Krummel'): wapenschild: een achtkoppig slangenkruis. Helm en dekkleden. Helmtéken: een gespoorde laars met de voet naar boven; 6 Bartolf van Belven ('Belven'): wapenschild: een klimmende eenhoorn. Helm, dekkleden en wrong. Helmtéken: een klimmende eenhoorn; 7 Van Kaldenbach ('Kaldenbach'): wapenschild: een verkort kruis van negen aaneengesloten bloemen (of: schijven?) en in het schildhoofd een barensteel. Gekroonde helm en dekkleden. Helmtéken: een drakenkop (of: hondenkop?); 8 Van Paland ('Palant'): wapenschild: gedwarsbalkt van zes stukken. Gekroonde helm en dekkleden. Helmtéken: een vlucht waartussen een schildje met het wapen.⁶⁸

Beschrijving: de zerk wordt omzoomd door een geronde rand met een eenvoudige profiel aan de buiten- en binnenzijde. Tegen een geruwde achtergrond zien we in tamelijk hoog reliëf een perspectivisch weergegeven hoge nis met pilasters op geprofileerde bases en bekroningen en met een brede korfboog met randen. De binnenzijde van de nis vertoont in laagrelief een rand die onder de korfboog overgaat in een rij boogjes, terwijl rechts en links nog een extra gekrulde band is weergegeven. De korfboog rust op de binnenzijde van de pilasterbekroningen, op de buitenzijde is een voluut te zien. Het postament heeft aan de bovenzijde een geprofileerde rand en aan de zijkanten twee G-vormige voluten. In het midden van de bovenrand is een liggende zandloper te zien tussen vleugels. Het middenveld van het postament bevat een verhoogde inscriptieplaat. Op de pilasters zijn tweemaal vier wapenschilden aangebracht, alle voorzien van een schild, een helm, dekkleden en een helmteken. Onder de schilden zijn de namen van de families gegraveerd. De korfboog heeft een bladversiering in laagrelief. Midden boven hangt een wapenschild met het hoofdwapen. Dit schild vertoont inkepingen aan de zijkanten, voluten aan de bovenzijde en een toot aan de onderzijde. Via een tussenstukje lijkt het schild te hangen aan een lus die is vastgemaakt op de rand van de zerk, terwijl achter het middenstukje een gevouwen doek is te zien. Het schild wordt vastgehouden door twee putti, van wie de linker de benen heeft gekruist. Zij zijn naakt met uitzondering van een dun schaamdoekje en hebben vleugels. In hun vrije hand houden zij een uitgedoofde toorts, die achter hun benen naar beneden wijst.

In de nis is, eveneens in tamelijk hoog reliëf, op een perspectivisch weergegeven grondje de staande figuur van een abt te zien. Hij is frontaal afgebeeld met een lichte aanduiding van de rechterknie; de blikrichting is enigszins naar rechts. Zijn handen zijn links voor zijn borst gevouwen. De abtsstaf wordt met de linker onderarm tegen het lichaam gedrukt en rust met de punt op een doodshoofd, dat naast zijn rechtervoet is geplaatst. De bekroning van de staf bestaat uit een weelderige krul en een lange afhanginge kwast. De abt is gekleed in amict, albe en koormantel. De albe is weergegeven als bestaande uit een fijne stof met soepel vallende parallelplooiën. De geronde V-plooiën op de buik suggereren dat de albe bijeen wordt gehouden door een cingel, maar die is niet weergegeven. De koormantel met zware, neervallende plooiën heeft brede randen versierd met acanthusbladeren en een franjerand aan de onderzijde. Op de borst wordt hij bijeengehouden door een grote kruisvormige gesp met in het midden een bloemblad. De schoenen hebben ronde neuzen. De abt is blootshoofds. Hij heeft strak op het hoofd liggend haar met gekrulde toefjes bij de oren en boven op het hoofd. Verder heeft hij een snor en een baardje.

6 Casparus Duckweiler, 1650; grafsteen van 1639 (afb. 8)

Huidige plaats: tegen de zuidwand van het zuidtransept, de westelijke van twee zerken.

Maten, steensoort: 135 x 257 x 16 cm; hardsteen.

Inscriptie: ADM̄ RDV̄S AC PIVS D. DN̄VS. CASPARVS / DVCKWEILER
ABBAS TRIGESIMVS ' ¶ CANO / REGVLA ORD D. AVGVSTINI
MONASTERY RODENSIS / DN̄VS TEMPORALIS IN KIRCHRAETII
ET MARCKSTEIN / OBYT AŌ. DN̄I 1650, 12. DECEMB DIGNITATIS
SVÆ / 14 CUIVS AĒ DEVS REFRIGERIVM LARGIATVR⁶⁹

¶ Tussen TRIGESIMUS en CANO bevindt zich een open ruimte waar vroeger PRIMUS moet hebben gestaan: het bovenstukje van de P is nog te zien. *Wapen:* wapenschild: een dwarsbalk vergezeld boven van twee naast elkaar geplaatste twijgen elk met een bloem en onder de letter W. Midden achter het schild oprijzend een abtsstaf met afhangende vaan. Schildhouders: rechts een gevleugelde putto die met een hand het schild vasthoudt en links een leeuw die met een klauw hetzelfde doet.

Beschrijving: de zerk wordt omzoomd door een geprofileerde rand. Hierbinnen zien we tegen een geruwde achtergrond een perspectivisch weergegeven nis bestaande uit pilasters met bases en bekroningen en een geprofileerde korfboog. Tegen de binnenrand van de pilasters is verder nog een vlakke rand aangebracht die onder de korfboog bestaat uit bladachtige versiering. De pilasters rusten op een postament met een geprofileerde bovenrand en met zijkanten bestaande uit twee vlakke voluten. Hiertussen is een verhoogde plaat aangebracht voor de inscriptie. De pilasters hebben een ornamentale versiering in laag reliëf bestaande uit een dubbel koord afhangend van een strik en aan beide zijden omringd door bladranken. In het midden van de pilasters is rechts een zandloper vastgemaakt aan het koord en links een schijf met daarop een zonnewijzer. Midden boven de korfboog is een wapenschild te zien, dat via een tussenstukje afhangt van een ring op de zerkrand. Achter het tussenstukje bevindt zich een gedrapeerde doek, die eindigt in een krul om de ring. Het wapenschild wordt vastgehouden door een putto en een leeuw. De gevleugelde naakte putto legt zijn rechterhand op de schouder van de zittende figuur in de rechter bovenhoek. De leeuw, waarvan we de kop en de manen zien, laat zijn linker voorklauw rusten op de korfboog.

In de nis staat de figuur van een abt met rechterknie en -voet iets naar voren en de blikrichting naar links. Zijn handen zijn voor de borst gevouwen. Hij is gekleed in amict, albe en koormantel. De albe, afgebeeld als gemaakt van fijne, dunne stof met vele parallelle plooiën, bloest op over een onzichtbare cingel, waaronder vervolgens enkele ronde V-plooiën ontstaan. De zware koormantel heeft brede, met bladmotief versierde randen en een franjerand aan de onderzijde. Achter de handen is nog net de rand van een

Afb. 8: Grafzerk
van abt Casparus
Duckweiler
†1650, Johan
Kronenburch
1639, abdijkerk
Rolduc Kerkrade
(foto RDMZ
Zeist).

grote gesp te zien. De abtsstaf wordt tegen het lichaam geklemd door de rechter onderarm en rust met de punt op de grond naast een doodshoofd, dat is afgebeeld in de linker benedenhoek van de nis. De krul van de staf rust tegen de rechter schouder. Aan de krul is een lange afhangende kwast vastgemaakt, waarvan het bovenstuk, boven een knoop, gedraaid is. De schoenen hebben stompen neuzen.

De zerk vertoont verder nog een viertal figuren. Op de bases van de pilasters zien we twee staande figuren afgebeeld met hun rug tegen de pilaster. De rechterfiguur staat met zijn linkerbeen op een liggende os, te zien aan de hoeven, waarvan de kop is afgebroken. Met zijn rechterhand wijst hij met zijn wijsvinger in een geopend boek dat hij in zijn linkerhand houdt. De linker figuur staat in contrapost met de linker knie vooruit. Met de linkerhand houdt hij een gesloten boek tegen zijn heup; de rechterhand wijst vanaf de elleboog omhoog met uitgestrekte wijsvinger. Naast zijn rechterbeen komt de kop van een adelaar te voorschijn met in zijn bek een lint waaraan een inktpotje hangt. Beide figuren zijn gekleed in een lang gegord gewaad, open bij de hals en met een omgeslagen kraagje. Verder dragen zij een omslagdoek, bij de rechterfiguur te zien over de linker schouder en bij de linkerfiguur over de rechter schouder en tussen boek en heup. Beide figuren zijn blootsvoets en blootshoofds. Het haar is krullend en vertoont verschillende toefjes. De rechterfiguur heeft als extra attribuut een geldbuideltje dat op de rechterheup afhangt van de gordel. Boven de korfboog zijn ook twee figuren afgebeeld. Met hun voeten rusten zij op de abacus. De rechter figuur zit rechtop en de linker leunt op de korfboog. De rechter heeft een geopend boek op schoot en een schrijfveer in de rechterhand. De linker figuur houdt een gesloten boek vast dat verticaal op zijn opgetrokken linker knie rust. Beide figuren zijn gekleed in een lang gegord kleed en een mantel, die bij de linkerfiguur van de linkerheup over het rechterdijbeen valt. Zij zijn gebaard en hebben spaarzaam krullend haar. De iconografische interpretatie van de figuren wijst op de vier evangelisten met hun symbolen, waarbij de volgorde afwijkt van de traditionele volgorde op grafmonumenten en ook weer anders is dan de volgorde op de zerk van abt Dammerscheidt.

Afb. 9: Grafzerk van abt Winardus Lambertus †1664, 1699, abdijkerk Rolduc Kerkrade (foto RDMZ Zeist).

7 Winandus Lamberti, 1664; grafsteen van 1699 (afb. 9)

Huidige plaats: in het portiek van de noordwestelijke toegang, de linker van twee zerken tegen de oostelijke wand.

Maten, steensoort: 127 x 248 cm; hardsteen.

Inscriptie: HIC JACET / Reverendissim et Amplissim Dominus / WINANDVS LAMBERTI. / 31.¶ et prim mitrat hujus Monasterij Abbas. / qui / Turbulentissimis bellorum temporibus / innumeris itinerum periculis / incarceratione / bonorum jactura / Sanitatis et vitae dispendio / RELIGIONI / et / REGI / Hoc monasterium et (patriam conserva)vit / et / bIs (qVarto IDVs Malas Leto CessIt). / REQUIESCAT IN PACE

in de cartouche bovenaan: *Justitia / et / Pietate*⁷⁰

onderaan tussen de bladeren: *HERMAN // CVPI*

¶ De 31. bevindt zich buiten het kader van de rest van de inscriptie en lijkt later te zijn aangebracht.

Wapen: wapenschild: gevierendeeld: 1 en 4 een schuinbalk beladen met een molenijzer in de richting van de schuinbalk; 2 gedwarsbalkt van tien stukken en over alles heen een gekroonde leeuw; 3 vijf dwarsbalken en over alles heen een gekroonde leeuw. Het schild gedekt door een borstbeeld van een putto met opgeheven handen waarvan de rechterhand een mijter vasthoudt en de linker een achter het schild uitkomende abtsstaf met afhangende vaan.⁷¹

Beschrijving: het oppervlak van de zerk is hier en daar wat afgesleten, met name aan de onderzijde. De twee laatste regels op een na van de hoofdinscriptie zijn niet meer te lezen. Van de extra letters onderaan tussen de bladeren is niet meer op te maken wat er heeft gestaan. Bovendien loopt er een schuine breuk over het midden van de zerk.

De zerk heeft een verhoogde rand, die op verschillende plaatsen wordt overlapt door de weelderige voorstelling. De hoofdindeling bestaat uit drie cartouches, die worden gevormd door acanthusbladeren met voluten. De bovenste cartouche, meer breed dan hoog, bevat de spreuk. De middelste, bijna ronde cartouche wordt omgeven door twee extra palmbaladeren en bevat het groot weergegeven wapenschild. De onderste en grootste cartouche bevat de hoofdinscriptie en wordt aan de onder- en nevenzijden vergezeld door extra acanthusbladeren. Tussen de bovenste en de middelste cartouche zien we het borstbeeld van een grote putto met een dik gelaat en weelderige neerhangende krullen. Zijn handen zijn omhoog geheven, waarbij de rechterhand een mijter met afhangende linten vasthoudt en de linker een abtsstaf met afhangende vaan, dit alles behorend bij het wapen. De overgang van de middelste naar de onderste cartouche wordt gevormd door een doodshoofd. In de zwikken hier zitten op de acanthusbladeren twee gelijksoortige maar kleinere putti. De rechter putto legt zijn linkerhand op het doodshoofd en houdt met zijn rechterhand een bazuin tegen zijn mond. De linker putto houdt zijn rechterhand voor zijn gelaat en houdt met zijn linkerhand een zandloper vast.

*Afb: 10. Grafzerk
van abt Petrus
Melchers genaamd
van der Steghe
†1682, 1699,
abdijkerk Rolduc
Kerkrade (foto
auteur).*

8 Petrus Melchioris (sive Melchers) genaamd Van der Steghe, 1682; grafsteen van 1699 (afb. 10)

Huidige plaats: in het portiek van de noordwestelijke ingang, de rechtse van twee kerken tegen de oostelijke wand.

Maten, steensoort: 138 x 261 cm, hardsteen.

Inscriptie: (*Sta viator / Audi petram de Petro loquentem / Si enim homines taceant lapides loquentur / Hic jacet / reverendissimus Dominus / Petrus Mechioris / von der Steeg / XXXIII hujus monasterii abbas / qui / antiqua monasterii aedificia vetustate / collapsa / novis ab ipso fundamento extructis / splendore magnificentia firmitate renovavit / collapsam bellorum clade et communi rerum / humanarum conditio)ne / (regularis et cano)nicae vitae (disciplinam) / restauravit / (et in hac duplici aedificatione) defici(ens / de labore ad requiem) / mig(ravit / anno Dni 16)8(2 1 Decembris / aetatis LXII / professionis XXXIX sacerdotii XXXVIII / dignitatis XV / Requies)cat i(n P)ace*

in de cartouche bovenaan: LV(CIDE ET) A(RDENTER).⁷²

Wapen: wapenschild: vroeger te zien: een versmalde dwarsbalk vergezeld van drie vijfpuntige sterren (2,1) en over alles heen een hartschild beladen met een hart. Het wapenschild is gedekt door het hoofd van een putto met vleugels; rechts daarvan een mijter en links een abtsstaf met afhangende vaan oprijzend achter het schild

Beschrijving: het oppervlak van de zerk is ten zeerste afgesleten. Van de inscriptie, het wapen en het gelaat van de putto is nog nauwelijks iets te onderscheiden. Het wapen van abt Melchers is te reconstrueren, daar het ook is aangebracht op de bovendorpel van de hoofdingang van de abtswoning.⁷³ Aan de linker benedenhoek van de zerk is een stukje van de steen verdwenen. Van de eens aanwezige rand is bijna niets bewaard gebleven.

De voorstelling wordt bepaald door drie cartouches die worden gevormd door acanthusbladeren met voluten. De bovenste cartouche is meer breed dan hoog en bevatte vroeger de spreuk. De middelste, ronde cartouche wordt gevormd door het wapenschild. De onderste en grootste cartouche is bedoeld voor de hoofdingscriptie. Tussen de bovenste en middelste cartouche bevindt zich een putto-kopje met vleugels. Rechts en links hiervan zien we respectievelijk een mijter met een afhangend lint en het bovengedeelte van een abtsstaf. De middelste en onderste cartouches worden gescheiden door twee gekruiste takken van palmladeren die de middelste cartouche omgeven. De onderste cartouche is omringd door extra acanthusbladeren, waarvan de bovenste iets weg hebben van dolfinen.

Afb. 11: Epitaaf
van abt Joannes
Bock †1712,
abdijkerk Rolduc
Kerkrade (foto
auteur).

9 Joannes Bock, 1712 (afb. 11)

Huidige plaats: in de zuidwestelijke hoek van de kerk, tegen de zuidelijke wand van het schip.

Maten, steensoort: 141 x 247 cm; Namense steen.

Inscriptie: D.O.M. / Rev(erendi)ssimus et Amplissimus Dominus / JOANNES BOCK / Mon(a)ster(ii) Rodensi(s) abbas trigesimus quartus / (c)ui p(er) triginta regiminis annos / nec (mu)ndi adversantis pressura / nec assiduum studium / orandi legendi scribendi / carnem ac spiritum mortificandi / verbis exemplis præceptis patientia humilitate / disciplinam restauratam firmandi / statum Abbatiae et pastoratuum meliorandi / (su)is benevolentia pauperibus beneficientia / subditis providentia patriæ pietate / consulendi / ullam permissit requiem / hic deteriore sui parte in coelis meliore requiescit / postquam vixit annis 71 et pie defunctus, est 2do Maij / MDCCXII

op cartouche onderaan: *Sapide ac Valenter.*⁷⁴

Wapen: wapenschild: gedeeld: 1 een klimmende bok staande op een grond en rechts vergezeld van een wijngaardtak; 2 drie granaatappels (2,1). Het schild is gedekt door een mijter; rechts rijst een abtsstaf⁷⁵ achter het schild op en links een processiekruis

Schildhouders: twee putti die ieder met een hand het schild vasthouden en met de ander de mijter.

Beschrijving: het middengedeelte van de zerk vertoont aan de rechter bovenhoek twee opgevulde kruisende scheuren, waarbij enkele kleine gedeelten zijn verdwenen. Verder zijn nog een tweetal breuklijnen te zien vanaf rechts-onder. Verder zijn er wat oppervlakkige beschadigingen waar te nemen.

De zerk bestaat uit drie te onderscheiden delen, die ook uit aparte stukken steen bestaan. De stukken sluiten niet precies op elkaar aan, daar tussen de stukken muurklemmen zijn aangebracht die de stukken vasthouden; de zo ontstane openingen zijn opgevuld met cement.

Het ondergedeelte is een rechthoekig blok met daarop een ovale cartouche waarop de spreuk is gebeiteld. De cartouche heeft ingezwenkte boven- en onderzijden en midden onder nog een doodshoofd. Zij wordt rechts en links vergezeld door twee vrijstaande voluten in reliëf. Het middengedeelte bestaat uit een verhoogde staande rechthoek waarop de inscriptie is gegraveerd. Ernaast bevinden zich twee banden waarop in reliëf volutenachtig bandwerk is aangebracht. Het bovengedeelte is een driehoek met afgeknotte hoeken. In het midden ervan bevindt zich het ovale wapenschild, gevat in een brede band met verhoogde knoppen, die door twee staande naakte putti met een hand wordt vastgehouden. Met de andere hand houden zij een mijter, die zich boven het schild bevindt. Ernaast zien we respectievelijk rechts en links de bovenzijden van een abtsstaf en een kruisstaf, dit alles behorend tot het wapen. De zijden van de afgeknotte driehoek worden gevuld door volutenachtig bandwerk in reliëf, midden boven eindigend in een engelenkopje.

Afb. 12: Grafzerk van abt Nicolaus Heyendal †1733, abdijkerk Rolduc Kerkrade (foto RDMZ Zeist).

10 Nicolaus Heyendal, 1733 (afb. 12)

Huidige plaats: tegen de noordelijke wand van het voorportaal van de huidige sacristie aan de zuidwest kant van het zuidtransept.

Maten, steensoort: 128 x 247 cm; hardsteen.

Inscriptie: (Rev)erendissim(us) et Amplissimus Domi(nus) / D.NIC(O)LAUS HEYENDAL / Monasteri(j R)odensis Abbas 35^{ms} / vir (ad) magna natus / Omni virtutum (ac) Eruditionis genere clarus / Et ad omne (op)us bonum instructus / Postquam in finem usq, in promovenda / Et firm(a)nda Regulari disciplina / Vita perfecte communi et sincera charitate / In Monrij et Patriæ tractandis negotiis / Tuendis juribus commodisq, procurand(is) / Indefesse pie gloriose q, desudavit / A° dni 1733 5^a Maij Ætatis 75 / Regiminis 21 sociatus est his de quibus / DICIT SPIRITUS VT REQUIESCANT / A LABORIBVS SUIS AP 14 / E.M.I.B.E

op banderol onder wapenschil: FORTITER SVAVITER.⁷⁶

Wapen: wapenschild: een roos aan een stengel met vier blaadjes, de stengel rustend op een grond.

Beschrijving: de grote zerk bestaat nu uit twee stukken, die weer tegen elkaar zijn gezet. Hierbij lijkt een kleine rand te zijn verdwenen. Verder loopt er in het bovengedeelte een breuk van rechtsonder naar linksboven. Over de gehele zerk zijn er plaatselijk beschadigingen waar te nemen, ook in de inscriptie waar enkele letters zijn verdwenen.

De zerk heeft een geprofileerde rand die een verdiept veld omgeeft. Midden bovenin zien we een ronde cartouche met aan de boven- en onderzijde opengeklapte flappen. De bovenflap is aangebracht als over de rand van de zerk geslagen; de onderflap eindigt in voluten waaronder een banderol is te zien met daarop de spreuk. In het midden van de cartouche bevindt zich het ovale wapenschild, aan de zijkanten omgeven door twee uitgediepte cirkels, boven door een rozet en onderaan door een bladachtige versiering. De cartouche wordt rechts en links omgeven door twee palmachtige takken die tegen de cartouche aanliggen. In de rechter en linker bovenhoek zien we verder twee rozetachtige versieringen met veel gebladerte in laagrelief.

In het midden van de zerk zien we een scène-achtige voorstelling. Op een min of meer perspectivisch weergegeven tafel is een doek gedrapeerd; de tafel eindigt in een afhangend randje dat versierd is met een banderolachtige versiering. Het kleed hangt verder in het midden geplooid over dit randje heen. Rechts van het midden zien we een iets naar rechts gedraaid, ovaal schild met het borstbeeld van de abt. Hij is blootshoofds en gekleed in een geplisseerde albe en koormantel. De randen van de koormantel zijn versierd met door randjes weergegeven ovalen en kruisjes. Op de gesp is in laagrelief een voorstelling van de Annunciatie te zien.

Het schild rust tegen een stapel van een drietal boeken en pamfletten. Voor deze stapel zien we verder nog een op zijn kant liggende inktpot met losliggend deksel en een schrijfveer. Op deze stapel boekjes zit een eerste

van drie naakte putti. Hij draagt slechts een schaamdoekje, houdt met zijn rechterhand een grote mijter omhoog, die versierd is met bladmotieven rond een centrale, cirkelvormige knop en heeft zijn linkerhand voor zijn mond. Links, half achter het schild met borstbeeld, zit de tweede putto op een boek en gekleed in een schaamdoekje en met een klein vleugeltje boven zijn linker schouder. Met zijn rechterhand houdt hij het schild vast, terwijl hij met hoofd en rechterzijde tegen het schild leunt. In zijn linkerhand houdt hij een balans omhoog. De linkerzijde van de balans slaat naar beneden door, waar we op de schaal een doodshoofd zien liggen. Op het uiteinde van de beweegbare verticale staaf van de weegschaal is een oog te zien. Verderop links is de derde putto gezeten, die met zijn rechterarm de abtsstaf omklemt, waarvan de kromming boven zijn hoofd is weergegeven en die met zijn linkerarm naar beneden wijst, waar we een rechthoekige schaal zien met daarop een ronde schijf met daarboven een passer. Hieronder hangen aan twee koorden, die om en door wolken lopen, twee gewichten die precies de linker benedenhoek vullen.

Onder deze scène-achtige voorstelling zien we een breed gedrapeerde doek met een rafelrand en twee kwasten, waarop de hoofdinscriptie is aangebracht. Aan de onderzijde hiervan is een grote figuur weergegeven die op zijn linker elleboog rust. Zijn hoofd met lange baard komt aan de linkerzijde onder het kleed te voorschijn. Zijn benen zijn rechts onder het kleed weergegeven, waarbij het rechterbeen over het linker is geslagen. De rechtervoet rust op de onderrand en de linker verdwijnt in de hoek. Hij is slechts gekleed in een gegorde lendendoek en houdt in zijn linkerhand een zeis, waarvan het bovenstuk van de staf over de rand valt. Achter de zeis en de linkerarm zien we nog gebladerte. Het attribuut duidt op de figuur van Vader Tijd.

- Noten
- 1 Het fraaiste overzicht van het begraven in kerken is Ph. Ariès, *Images de l'homme devant la mort*, Parijs 1977.
 - 2 'Epitaaf' is de kunsthistorische term voor die grafmonumenten die los van een graf maar wel in de buurt ervan werden aangebracht tegen een wand of een pijler. Zie Paul Schoenen, *Epitaph*, in: K.A. Wirth, *Reallexikon zur deutschen Kunstgeschichte*, Band V, Stuttgart 1967, 827-921.
 - 3 In de oudere literatuur is meestal sprake van Walram III, maar sinds kort wordt de telling van de Limburgse hertogen die Butkens en Heyendal gebruikten, weer als de juiste beschouwd. De omstreeks 1070 levende graaf Udo van Limburg blijkt niet dezelfde persoon te zijn als Walram van Arlon: zie hiervoor H.H.W. van Eijk, *Kwartierstaat Hertog Hendrik I van Brabant. Een bibliografische verantwoording*, in: *Gens Nostra* 40 (1985) 56-61, vooral 57 en 60.
 - 4 Het betreft de, vooral genealogische, beschrijvingen in J. Belonje, *Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de provincie Limburg*, Maastricht 1961, 129-132 en W. Marres en J. van Agt, *Zuid-Limburg uitgezonderd Maastricht, 's-Gravenhage 1962* (De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst) 339-340.
 - 5 Kl. Hardering, *Die Abteikirche von Klostersath. Baugeschichte und Bedeutung*, Utrecht 1998 (Clavis Kunsthistorische Monografieën 18) 99-101 en F.P. Neujean, *Notice historique sur l'abbaye de Rolduc depuis son origine jusqu'à nos jours*, Aix-la-Chapelle 1875, 16-18.
 - 6 Zie voor Rolduc als begraafplaats van de vroegste, hier genoemde personen L. Augustus en J.T.J. Jamar, *Annales Rodenses. Kroniek van Kloosterrade. Tekst en vertaling*, Maastricht 1995, 22-25, 94-95 en 200-201.
 - 7 Zoals betoogd door Hardering, *Abteikirche* (als noot 5) 98-120.
 - 8 Hier wordt gevolgd de niet-gepubliceerde recensie van het boek van Hardering door L. Augustus, 'Überlegungen zu den neuen Ansichten über den Bau der Krypta von Rolduc, die Dr. Klaus Hardering bringt in seiner Doktorarbeit 'Die Abteikirche von Klostersath' (Utrecht 1998) im Kapittel V (S.76-120)', 5 pagina's typoscript, Heerlen 12-8-1998. De heer L. Augustus dank ik verschillende verwijzingen naar bronplaatsen betreffende het in deze bijdrage behandelde onderwerp.
 - 9 *Kunstreisboek voor Nederland*, Amsterdam/Antwerpen 1977, 678.
 - 10 Hardering, *Abteikirche* (als noot 5) respectievelijk pag. 119 en 100.
 - 11 *Land im Mittelpunkt der Mächte. Die Herzogtümer Jülich. Kleve. Berg*, tentoonstellings-catalogus Städtische Museum Haus Koekkoek, Kleve 1984, 182-184.
 - 12 Nicolaus Heyendal, 'Diarium Abbatiae Rodensis', RAL AAK, inv.nr. 1196, f.14v., onder de data 14 juni 1689 en 26 en 30 september 1690.
 - 13 Nicolaus Heyendal, 'Annales Rodenses ab anno 1158, usque ad annum 1700 (Continuatio)', uitgegeven door E. Lavalleye, in: S.P. Ernst, *Histoire de Limbourg*, dl 7, Luik 1857, 200.
 - 14 Het betreft twee tekeningen van Philippus van Gulpen van voor 1851 bewaard in GAM. Ze staan afgebeeld in Hardering, *Abteikirche* (als noot 5) 119 (afb. 124) en 164 (afb. 165).
 - 15 Hardering, *Abteikirche* (als noot 5) 120.
 - 16 Voor 'tafeltomben' zie A. Weckwerth, *Tumba und Tischgrab in Deutschland*, in: *Archiv für Kulturgeschichte* 39 (1957) 273-308 en H. Körner, *Grabmonumenten des Mittelalters*, Darmstadt 1997, 39-50 ('Schreine, Tumben und Grabplatten auf Stützen').

- 17 J. Nopius, *Aache's Chronick*, Keulen 1632, 151.
- 18 Aubertus Miraeus, *Rerum Belgicarum Chronicon*, Antwerpen 1636, 289-290.
- 19 Heyendal, 'Continuatio' (als noot 13) 71.
- 20 A. Schaepkens, *De abdij van Rolduc. III. Het graf van Hertog Walram*, in: De Dietsche Warande 3 (1857) 282-283.
- 21 W. Everts, *De abdij van Rolduc. Eenige harer oudheden*, in: De Dietsche Warande 4 (1858) 181-187.
- 22 Door mij eerder beschreven: H. Tummers, *De begraafplaatsen en grafmonumenten van de graven en hertogen van Gelre*, in: J. Stinner en K.-H. Tekach (red.), *Gelre-Geldern-Gelderland. Geschiedenis en cultuur van het hertogdom Gelre*, Geldern 2001, 58-59.
- 23 K. Bauch, *Das mittelalterliche Grabbild. Figurliche Grabmäler des 11. bis 15. Jahrhunderts in Europa*, Berlijn/New York 1976, 106-108.
- 24 Zie bijvoorbeeld de verschillende afbeeldingen in J.C. Stracke, *Die Bildnisgrabmale Ostfrieslands vom 15. bis 17. Jahrhundert*, Aurich 1976 (Quellen zur Geschichte Ostfrieslands 11), of de latere voorbeelden in E. van Caster en R. Op de Beeck, *De grafkunst in Belgisch Limburg. Vloerzerken en -platen met persoonsvoorstellingen (13e tot 17e eeuw)*, Assen 1981 (Maaslandse Monografieën 4).
- 25 Heyendal, 'Continuatio' (als noot 13) 200. Op pagina 71 staat als datum 1687, wat een vergissing is; op pagina 200 staat de datum 1689, die wordt bevestigd door het 'Diarium' (als noot 12).
- 26 RAL AAK, inv.nr. 1190, f.3v: S.P. Ernst, 'Compendiosa narratio ...'. Wat betreft de persoon van S.P. Ernst zie de bijdrage van A.E.M. Janssen in deze bundel.
- 27 In vertaling: '... toen heeft men de kerk en het herinneringsteken van de hertog onteerd; toen bovendien het grafmonument was verminkt heeft abt Nicolaus Heyendal het in 1715 laten verwijderen en er een ander smaakvol monument voor in de plaats laten aanbrengen'.
- 28 Voor de gepubliceerde versie zie Heyendal, 'Continuatio' (als noot 13) 200 en voor de niet-gepubliceerde versie zie 'Annales monasterii Rodensis. Afschrift van de Annales Rodenses met Continuatio van de geschiedenis der abdij tot 1700, geschreven door Nicolaus Heyendal [ca.1712-1733]', RAL AAK, Inv.nr. 1190, 69-70.
- 29 Het betreft Cr. Butkens, *Les trophées tant sacrés que profanes de duché de Brabant, 's-Gravenhage 17243*.
- 30 Chr. Mertz, *Van den ouden en den nieuwe Walram*, in: Rolduc's Jaarboek 1 (1921) 99.
- 31 J.P. Boyens, *Ontmoeting met Walram III*, in: Rolduc's Jaarboek 27 (1947) 104-107. Boyens zag, terecht, het inconsequente van de aanwezige buidel.
- 32 De argumenten die hier worden weerlegd zijn van Hardering (als noot 5). De correcte datum wordt al vermeld in L. Augustus, *Uit de geschiedenis van Rolduc*, in: Het Land van Herle 14 (1964), 109-112. Ook in de meest recente gids is de correcte datum te vinden: W.M. Lemmen, *Rolduc: een kleine gids*, Kerkrade 1985, 22.
- 33 R. Corten & A.H.M. Ruyten, *Rolduc in woord en beeld. Geschiedenis der abdij en der onderwijsinrichting bewerkt ten voordeele der abdijskerk*, Utrecht/Kerkrade 1902, 130-131.
- 34 Marres en Van Agt 1962 (als noot 4) 340.
- 35 Mij meegedeeld door de heer L. Augustus te Heerlen. De bekende memento mori-spreuk luidt in het Nederlands: 'Zoo gy nu zyt waar ik voor desen / zoo ik nu ben sult gy haast wesen', zie F. van Geldrop, *Grafmonumenten in Nederland. Stenen tussen licht en donker*, Amsterdam 1972, 40.

- 36 Lemmen (als noot 32) 14 en P.S. Everts, *De gebouwen van Rolduc van 1843 tot 1943*, in: J. Damen, H. Turlings en C. Coenen (red.), *Rolduc 1843-1943*, Kerkrade 1948, 111.
- 37 Zie A. van den Kerkhove en J. Baldewijns, *Stad Gent. Museum voor stenen voorwerpen (ruïnes van de Sint-Baafsabdij)*. *Gids voor de bezoeker*, typoscript, Gent 1981 en H. van Dijk, *Vloerzerken in Zeeland Vloerzerken met persoonsvoorstellungen ca.1300-1600*, 3 dln, ongepubliceerde doctoraalscriptie Kunsthistorisch Instituut, Nijmegen 1989, Dl 2, nrs 62-84.
- 38 Mededeling van de heer L. Augustus te Heerlen.
- 39 RAL AAK, inv.nr. 1 (Resolutieprotocollen), onder 3 september 1705. In vertaling: 'in het midden van het schip van onze kerk naast het altaar van O.L.Vrouw tussen de kleine grafsteen van de hertogen en hertoginnen van Limburg, voorzien van een lelie, en de rij grafstenen van onze overleden abten tegen de balustrade van de communie(bank?)'.
- 40 Heyendal, 'Continuatio' (als noot 13) 156 en 159.
- 41 Zie F. Sassen, *Enkele notities over de voormalige grafkelder in het zuidelijk transept van de kerk van Rolduc*, in: Rolduc's Jaarboek 37 (1957) 56-57.
- 42 Zie hiervoor J. Gabriëls, *Het Nederlandse ornament in de renaissance*, Leuven 1958.
- 43 Goede vergelijkingen zijn te vinden in J. Ch. Smith, *German sculpture of the later renaissance c. 1520-1580*. *Art in an age of uncertainty*, Princeton New Jersey 1994, vooral in de hoofdstukken 5 en 6 ('In memoriam: epitaphs and simple tombs' en 'Commemorative series and complex tombs').
- 44 'Staat van kosten voor het vervaardigen van grafstenen ten behoeve van de abten Balduinus Horpusch en Caspar Duckweiler', RAL AAK, inv.nr. 934. Het stuk is voor mij getranscribeerd door de heer A.E.M. Janssen te Nijmegen.
- 45 In U. Thieme & F. Becker, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, 37 dln, Leipzig 1907-1950, dl 21, 1927, 575 wordt een Nikolaus Kronenbergh genoemd als beeldhouwer in Aken ca. 1615-1620 en een Johannes Kronenburgh in Amsterdam rond 1660. Geen van beide namen komt overeen met de in het archiefstuk genoemde naam.
- 46 Zo vermeld in Heyendal, 'Continuatio' (als noot 13) 156 en 179.
- 47 Afgebeeld in K. Schutgens, *De hervorming van Kloosterrade (1680-1684) en bisschop Cools*, in: J. Offermans (red.), *Ontgonnen verleden*. Opstellen over de geschiedenis van oostelijk Zuid-Limburg aangeboden aan Louis Augustus bij gelegenheid van zijn vijfenzeventigste verjaardag, Maastricht 1996, op p. 80.
- 48 Corten en Ruyten (als noot 33) 129 en 132.
- 49 Corten en Ruyten (als noot 33) 141.
- 50 Marres en Van Agt (als noot 4) 340.
- 51 Zie onder noot 41.
- 52 De geschiedenis van de wederwaardigheden van het klooster en de strijd van de verschillende abten voor de eigen koers van het klooster is goed te volgen in Corten en Ruyten (als noot 33) 115-157 en in J.A.K. Haas, *Schets van de geschiedenis der abdij Kloosterrade*, Maastricht 1986, 45-94.
- 53 Zie voor Nederland H. Tummers, *Laatmiddeleeuwse grafsculptuur in Nederland*, in: R. Falkenburg (red.), *Beelden in de Late Middeleeuwen en Renaissance*, Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek 45 (1994) 236-269.
- 54 K. Fayonville, *Das Münster zu Aachen*, Düsseldorf 1916 (Die Denkmäler der Stadt Aachen 1), 154.

- 55 N. Roosen, *De grafzerken in de voormalige abdijkerk te Susteren*, Harreveld 1958.
- 56 In de hervormde kerk aldaar; zie P. Don, *Kunstreisboek Zuid-Holland*, Zeist 1985, 318.
- 57 E.O.M. van Nispen tot Sevenaer, *De monumenten in de gemeente Maastricht*, Afl. 3 en 4, 's-Gravenhage 1935 en 1938 (De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst) 364-378 en 528-532.
- 58 Zie Caster en Op de Beeck (als noot 24).
- 59 Ook van de abten Lamberti en Heyendal bestaan geschilderde portretten. Voor afbeeldingen zie Corten en Ruyten (als noot 33) 129, 142, 149, 150 en 152. Alle portretten worden ook genoemd in Marres en van Agt (als noot 4) 350.
- 60 De vertalingen zijn van de hand van prof.dr. Gerard Bartelink uit Nijmegen. De extra opmerkingen aangaande de heraldiek zijn van de hand van de heer A. Corten te Heerlen. Bij de ontcijfering van de inscripties is, opnieuw, veel hulp ontvangen van de heer L. Augustus te Heerlen.
- 61 'Deze man was uitzonderlijk, vorstelijk van kwaliteiten. Zijn majesteit kende zijns gelijke in de wereld niet. Hertog van Limburg was hij en heerser van Arlon, Graaf van Luxemburg. Walram is zijn naam en die van zijn vader is Hendrik. // Hij stierf in het jaar 1226'. De eerste twee regels zijn verzen met binnenrijm: talis-imperialis; similem-orbem (respectievelijk een pentameter: Iste...imperialis en een hexameter: Majestas...orbem).
- 62 Zie M.J.H. Schrijnemakers, *Rode. De oudste nederzettingsgeschiedenis van het Land van Rode*, Maastricht 1984, 44.
- 63 'Hier ligt de eerbiedwaardige Heer Leonardus Dammerscheidt, nobel van zin, de 26ste abt van dit klooster. Hij stierf in 1557 op 15 oktober. Hij ruste in heilige vrede'.
- 64 Dammerscheidt voert in een gouden schild een rode hertenschedel. Met dezelfde kleuren - soms echter: in rood een gouden hertenschedel - is dit het wapen van de volgende vijf geslachten die eeuwenlang in dezelfde regio woonden: Van Retersbeek, Van Schaesberg (aanvankelijk Van Retersbeek genaamd Van Schaesberg), Van Schaedtbroek, Van Weustenraedt en Van Dammerscheidt. Om onderlinge verwarring tegen te gaan werden per familie, familietak of persoon onderscheidende bijfiguren aan het stamwapen toegevoegd. Op de grafsteen van abt Balduin van Wallum genaamd Van Horpusch (vgl. grafsteen nr. 5) treffen we onder zijn acht kwartierwapens (wapens van zijn acht overgrootouders) als vierde aan het wapen 'Dammerscheidt'. Het is het wapen van Gertruda Dammerscheidt echtgenote van Arnold Drotten (van Druten) en een van de drie zussen van abt Dammerscheidt. Bij de scheiding en deling omstreeks 1540 van de ouderlijke goederen Dammerscheidt kreeg Jan, de enige broer van de abt, het stamslot te Voerendaal (in latere tijden 'Dammerscheidt' genoemd) met alle toebehoren. Gertruda kreeg toen het adellijk landgoed Kuckum te Bardenberg, met uitzondering van de steenkoolontginningen en alle eventuele ondergrondse kolenlagen aldaar. De opbrengsten hiervan moesten ten goede komen aan de toen erfgerechtigden, onder wie abt Leonard.
- 65 'De bewonderenswaardige, eerbiedwaardige en edele Heer Joannes van Tomberg dat men Wormbs noemt, de 27ste abt van dit klooster, dat hij in een moeilijk tijdsgewricht restaureerde nadat het voor de derde keer in vlammen was opgegaan, is op de gedenkdag van de heilige Urbanus godsvruchtig gestorven, in het jaar van het heil 1600, 73 jaar oud, in het 53ste jaar van zijn priesterschap en in het 43ste van zijn waardigheid (als abt). Moge hij rusten in vrede. // Mijn hoop is Christus'.

- 66 'De zeer eerbiedwaardige en vrome Heer Mathias uit Staelen, de 28ste abt van dit klooster is godsvruchtig overleden op de gedenkdag van de heilige Athanasius'.
- 67 'De zeer bewonderenswaardige en hoogedele heer, Heer Balduinus uit Horpusch, de 29ste abt van het klooster Rolduc van de reguliere kanunniken van de orde van de heilige Augustinus, de eerste wereldlijke heer in Kerkrade en Markstein, is overleden in het jaar des Heren 1635 op 18 december, in het 21ste jaar van zijn waardigheid. Moge God zijn ziel verkwikking schenken'.
- 68 Ad 1 Zowel het wapen van abt Balduin van 'Horpusch' in het hoofdeinde van de grafsteen, als het wapen van zijn overgrootvader Johan van 'Horpusch' (eerste kwartierwapen, rechts) zijn die van het geslacht Van Wallum. Beiden horen weliswaar tot dit geslacht, maar tevens tot de tak 'Van Wallum' die ook genoemd werd 'Van Horpusch' naar het thans verdwenen adellijk huis langs de Geul tussen Mechelen en Epen. Overgrootvader Jan van Wallum genaamd Van Horpusch was bezitter van dit omgrachte goed. Door huwelijk van zijn dochter Anna van Wallum met jonker Winand van den Hove tot Berlieren werd dit Wittems leengoed reeds in de zestiende eeuw bezit van het geslacht Van den Hove. Genoemde overgrootvader Johan 'Van Horpusch' was in 1536 richter van de Akense schepenbank en kort daarna voogd en meier van de stad Aken. Opmerkelijk is dat tezelfder tijd een jonker Jan van Horpusch van 1533 tot 1539 als schepen van Aken fungeerde. Deze was een lid van het oude Mechelse geslacht, dat enkel 'Van Horpusch' heette en als wapen voerde: in blauw drie zilveren ruiten (2,1).
De grootouders van abt Balduin, Peter van Wallum gen. Van Horpusch en Aleidis van Droten, bewoonden Haus Kuckum onder Bardenberg, alwaar later abt Balduin is geboren. Grootmoeder Aleidis had dit adellijk leengoed geërfd van haar moeder Gertruda van Dammerscheidt, echtgenote van Arnold van Dro(e)ten (vgl. grafsteen nr. 2). Huis Kuckum bleef bezit van de familie Van Wallum gen. Van Horpusch tot 1729. De grote geldeningen om de steenkoolontginning van huis Kuckum verder te ontwikkelen bleken inmiddels niet meer aflosbaar te zijn.
Ad 2 Het geslacht Van Zievel is een jongere tak van de familie Van Daun, te Daun in de Eifel. In het begin van de veertiende eeuw draagt het de naam 'Van Daun genaamd Van Zievel', omdat het toen het versterkte huis Zievel bezat (tussen Satzvey en Lessenich; ongeveer tien kilometer ten zuidwesten van Euskirchen). Later is alleen de naam Van Zievel gangbaar. Door haar afstamming uit het huis Van Daun is het wapen van de familie Van Zievel gelijk aan het wapen Van Daun, maar dan met de brisure van een kleuromkering in het wapenschild en ook en vooral de toevoeging van een barensteel in het schildhoofd ten teken een zijlinie te zijn. Het is daarom bevreemdend het wapenschild Van Zievel hier zonder barensteel te zien.
Ad 3 Het derde kwartierwapen rechts is het wapen van Arnold van Droten (Droeten), ook genoemd naar een familiegoed dat hij bezat: 'Van Droeten van de Holtz'. Deze overgrootvader van abt Balduin hoort tot een Gulikse bastaardtak van het geslacht Van Druten uit het land van Maas en Waal. Zijn wapenschild is dan ook gelijk aan het wapenschild Van Druten: een dwarsbalk, maar met de brisure van een ster in de rechter bovenhoek, terwijl ook zijn helmteken afwijkt van dat der Van Drutens. Opvallend is dat deze Gulikse tak geen smalle schuinstreep ('bastaardbalk') over het schild heeft lopen. Deze bastaardtak moet afstammen van een van de zonen van Heimerich van Droeten, heer van Leeuwen

aan de Waal en in het begin van de vijftiende eeuw landdrost van het hertogdom Gulik en drossaard van Nothberg en Wilhelmstein.

Ad 4 Het vierde kwartierwapen rechts is dat van Druda van Dammerscheidt eega van Arnold van Droeten (vgl. zerk nr. 2).

Ad 5 Het eerste kwartierwapen links ('Krummel') is het wapen van Willem Crummel van Eynatten van de familietak Crummel van het versterkte huis Raaf te Eynatten. Deze Willem is de grootvader van Cristina Crummel van Eynatten en zo de overgrootvader van abt Balduin. De familie woonde vanaf de tweede helft van de veertiende eeuw in het hertogdom Limburg te Eynatten (halverwege Aken en Eupen). Zij mag niet verward worden met het Eifelse geslacht 'Crummel van Nechtersheim' (Nechtersheim = Nettersheim aan de Urft, ten zuidoosten van Schleiden). Deze laatste familie stamt in mannelijke lijn af van het geslacht Van Leuterath en voert daarom het wapen Leuterath: in blauw zes zilveren plompebladeren. Rond het midden van de vijftiende eeuw neemt een telg Van Leuterath tot Nechtersheim (Diederik) de naam Crummel van zijn moeder aan (Gertrudis Crummel van Eynatten). Hij en zijn nageslacht vormen de familie Crummel van Nechtersheim.

Ook moet de jonkersfamilie 'Crummel van Eynatten' onderscheiden worden van het geslacht 'Van Eynatten', dat vanaf de dertiende eeuw tot in de eerste helft van de vijftiende eeuw heer was op de burcht Eynatten en dat tot in de achttiende eeuw rijk geogoed was in het hertogdom Limburg en de Landen van Overmaas. Het wapenschild van dit geslacht - in zilver een rode schuinbalk vergezeld van zes zoomsgewijs geplaatste rode merletten - geeft aan dat deze familie in de regio Boven-Geul zijn wortels heeft. Een schuinbalk vergezeld van blokjes of van merletten is typerend voor de geslachtswapens van deze tak.

Het wapen Crummel Van Eynatten echter verwijst naar een andere herkomststreek dan de Boven-Geul; naar de streek van Sittard. De stad Sittard voerde en voert nog in haar schild (van blauw) een (gouden) achtkoppig slangenkruis. Voor vele geslachten uit Sittard en omgeving werd dit bijzondere kruis het grondmotief van hun familiewapen. Het slangenkruis was voor hen het symbool van de streek waarmee zij zich verbonden voelden. Door andere kleurencombinaties en opvallende toevoegingen in hun schild bleven de verschillende families zich onderling onderscheiden. Wanneer daarentegen dergelijke verschillen in het wapenschild van twee of meerdere families ontbreken, wijst dit meestal op stamverwantschap. Aldus is er waarschijnlijk stamverwantschap geweest tussen de geslachten Crummel van Eynatten, Van Hegem (huis Hegem bij Havert), Van O(e)tegraven (de gracht Oirsbeek) en Dobbelsstein (Sittard en Doenrade). Deze families voerden: in zilver een rood achtkoppig slangenkruis. De onderling stamverwante geslachten Huyn van Amstenrade en Van Havert voerden: in rood een zilver achtkoppig slangenkruis.

Het helmteken van de familie Crummel van Eynatten is hetzij een laars met de voet naar boven hetzij een been met de voet naar boven, mogelijk een toespeling op de familienaam Crummel/Crommel en Cromfoits/Crumpfus, die zowel in het land van Sittard als te Eynatten in de veertiende eeuw voorkomen.

Ad 6 Het tweede kwartierwapen links is van de echtgenote van Willem van Eynatten, Odilia Bertolf van Belven. De oude geslachtsnaam was in het begin van de veertiende eeuw het patronym Bertolf, maar in de zestiende eeuw werd de naam van een familiegoed 'Belven' (gelegen ten oosten van Walhorn) toegevoegd. Tenslotte bleef Van Belven als enige naam over. De familie Bertolf van Hergenrath stamt af van een bastaardzoon in de vijftiende eeuw.

Ad 7 Het derde kwartierwapen links is van Anton van Kaldenbach, de vader van Margareta van Kaldenbach, echtgenote van Balduin Crummel van Eynatten en aldus de overgrootvader van abt Balduin. Anton van Kaldenbach was gegoed te Schwerfen (twaalf kilometer ten westen van Euskirchen), maar dit geslacht Van Kaldenbach - een van de vele van die naam - was afkomstig uit de streek van Eschweiler aan de Inde.

Ad 8 Het achtste en laatste kwartierwapen, het wapen van Ida van Palant, de echtgenote van Anton van Kaldenbach, is het klassieke wapen van het geslacht Van Palant. Niettemin wordt Ida van Palant in de genealogieën van deze familie niet vermeld. Aangenomen moet worden dat zij uit een bastaardtak stamt.

69 'De zeer eerbiedwaardige en godsvruchtige heer, Heer Casparus Duckweiler, de 30ste abt van het klooster Rolduc van de reguliere kanunniken en de orde van de heilige Augustinus, wereldlijk heer in Kerkrade en Markstein, is in het jaar des Heren 1650 op 12 december overleden in het veertiende jaar van zijn waardigheid. Moge de Heer zijn ziel verkwikking schenken'.

70 'Hier ligt de zeer achtenswaardige en hoogverheven Heer Winandus Lamberti, de 31ste en eerste gemijterde abt van dit klooster, die in uiterst woelige oorlogstijden, onder talloze gevaren op zijn reizen, ondanks opsluiting in een gevangenis en verlies van bezit, alsmede risico voor gezondheid en leven, dit klooster en zijn vaderstad behouden heeft voor de godsdienst en de koning. Tweemaal vier dagen vóór de Idus van mei (= 8 mei) bezweek hij voor de dood. Hij ruste in vrede. // Door rechtvaardigheid en godsvrucht'.

In de voorlaatste regel van de inscriptie zit een chronogram dat uitkomt op 1664, het sterfjaar van de abt.

71 Het gevierendeeld wapenschild is dat van de familie Hensen, die ook 'Moelender' of 'Van Astenet' werd genoemd. De moeder van abt Lamberti hoorde tot deze familie van ondernemers, die in en nabij Walhorn en Astenet diverse industriële molens bezat. Het voorkomen van een molenijzer in het eerste en vierde kwartier zal derhalve verband houden met de naam en de industriële activiteiten van deze familie.

Het derde kwartier van het schild is het wapen van het jonkersgeslacht Van der Heiden. Het tweede kwartier hoort dit eveneens te zijn; de steenhouwer heeft echter bij de uitvoering van dit tweede kwartier een heraldische fout gemaakt.

Catharina Hensen, echtgenote van Thonis Lamberts en moeder van abt Lamberti, had als grootouders Hans Molleners, ook genaamd Van Astenet (Jacobszoon) en Clara van der Heiden (jonker Johansdochter). Met het overlijden van Clara van der Heiden omstreeks 1575 stierf de familietak Van der Heiden van slot Astenet uit. Dit zal er toe hebben bijgedragen om het wapen van de adellijke Van der Heiden in dat van de burgerlijke familie Hensen op te nemen.

72 De inscriptie is gepubliceerd door Corten en Rutten 1931 (als noot 33) 39. In vertaling: 'Blijf staan, voorbijganger. Luister naar de steen die over Petrus spreekt. Want als de mensen zwijgen, zullen de stenen spreken. Hier ligt de zeer achtenswaardige Heer Petrus Melchers van der Steghe, abt van dit klooster die aan de oude gebouwen van het klooster, vervallen door ouderdom, nieuwe glans, pracht en hechtheid gaf door helemaal vanaf de fundamenten nieuwe te bouwen, die de tucht van het reguliere en kanunnikenleven die vervallen was door catastrofale oorlogen en de algemene situatie waarin het mensdom verkeerde, heeft hersteld. Bij deze dubbele opbouw is hij bezweken en ging hij over van

zwoegen naar rust in het jaar des Heren 1682 op 1 december, in de leeftijd van 62 jaar, het 39ste jaar van zijn professie, het 38ste van zijn priesterschap en het 15de van zijn waardigheid. Hij ruste in vrede. // Lichtend en vurig'.

De woorden in de tweede regel 'petram de petro' zijn een woordspel: de grafsteen over de steenrots. De spreuk is ook te zien op de vierkante toren die onder abt Van der Steghe in 1671 is gebouwd.

- 73 Op dit wapenschild is de dwarsbalk niet versmald en zijn de drie sterren zespuntig.
- 74 'Ter ere van de allerhoogste God. De zeer achtenswaardige en illustere Heer Joannes Bock, de 34ste abt van het klooster Rolduc, aan wie gedurende de dertig jaar van zijn bestuur noch de druk van de vijandige wereld ook maar enige rust gunde, noch zijn onverdroten ijver in bidden, lezen en schrijven, in het versterven van het vlees en de geest, in het versterken van de herstelde tucht door woord en voorbeeld, door voorschriften, geduld en nederigheid, in het verbeteren van de situatie in de abdij en de pastoraten, in de zorg voor de zinnen door zijn welwillend optreden, voor de armen door zijn milddadigheid, van hen over wie hij gesteld was door zijn vooruitziende blik, voor zijn vaderstad door zijn goedheid, rust hier met het minst waardevolle deel van zichzelf, maar in de hemel met zijn beste deel, nadat hij 71 jaar geleefd heeft en is op 2 mei 1712 gestorven. // Wijs en krachtig'.
- 75 Het betreft hier een abtsstaf *zonder* vaan.
- 76 'De zeer eerbiedwaardige en hoogverheven Heer, de voortreffelijke Nicolaus Heyendal, de 35ste abt van het klooster Rolduc, een man geboren voor grootse daden, beroemd door zijn veelvuldige kwaliteiten en ontwikkeling, opgeleid voor elk soort voortreffelijk werk, is, na ten einde toe onvermoeibaar, godsvruchtig en roemvol te hebben gezwoegd in het bevorderen en versterken van de tucht van de regel, in een volmaakt communiteitsleven en oprechte liefde, in het regelen van de aangelegenheden van het klooster, in het beschermen van de rechten en het zorgvuldig handhaven van de privileges, in het jaar des Heren 1733, op 5 mei, in de leeftijd van 75 jaar, in het 21ste jaar van zijn bestuur verenigd met hen van wie De Geest zegt dat ze rusten van hun inspanningen (Openbaring 14,13). Zijn gedachtenis blijft in ere. // Krachtig en mild'.
- E.M.I.B.E. staat voor Eius memoria in benedictione est, een tekst uit Ecclesiasticus 45,1.